

ACADEMIA ROMÂNĂ
Școala de Studii Avansate a Academiei Române
Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

TEZĂ DE DOCTORAT
Rezumat

**RELAȚII FAMILIALE POST-DIVORȚ. CONFLICTUL PARENTAL ȘI IMPACTUL
ACESTUIA ASUPRA STĂRII DE BINE A COPIILOR**

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
prof. univ. dr. Camelia Popa

DOCTORAND:
Claudia Gabriela Dumitriu

2023

CUPRINS:

Introducere	3
--------------------------	---

PARTEA ÎNTÂI

PROCESE FAMILIALE POST-DIVORȚ

Capitolul 1. Evoluția divorțurilor în România și nevoile specifice ale copiilor	6
--	---

1.1. Statistici și repere legislative.....	6
--	---

1.2. Impactul divorțului asupra copilului	7
---	---

1.2.1. Divorțul și bunăstarea psihologică a copilului	7
---	---

1.2.2. Destrămarea familiei și reușita academică a copilului	8
--	---

1.3. Impactul divorțului asupra părinților.....	9
---	---

1.4. Factori ai adaptării post-divorț.....	10
--	----

Capitolul 2. Coparentalitatea și conflictul parental	11
---	----

2.1. Tipuri de coparentalitate și posibile scenarii ale relației părinte-copil.....	11
---	----

2.1.1. Accepțiuni ale coparentalității	11
--	----

2.1.2. Coparentalitatea în familiile divorțate	12
--	----

2.1.3. Componentele coparentalității	12
--	----

2.1.4. Relația părinte-copil în funcție de coparentalitate și de procesele interparentale	12
---	----

2.2. Alienarea parentală.....	13
-------------------------------	----

2.3. Conflictul parental post-divorț	13
--	----

2.4. Factori personali și interparentali implicați în conflict și în calitatea coparentalității	14
---	----

2.4.1. Scheme cognitive dezadaptative.....	14
--	----

2.4.2. Mecanisme de coping	15
----------------------------------	----

2.4.3. Competențe parentale	15
-----------------------------------	----

2.4.4. Inflidența ca motiv al divorțului	15
--	----

2.4.5. Statusul socioeconomic al familiei	16
---	----

2.5. Impactul conflictului asupra copilului.....	16
--	----

Capitolul 3. Intervențiile psihologice post-divorț	18
---	----

3.1. Modele de intervenție în coparentalitate	18
---	----

3.2. Intervenții de tip integrativ în coparentalitatea conflictuală.....	18
--	----

3.2.1. Modelul integrativ multinivelar.....	18
---	----

PARTEA A DOUA
DOVEZI DE CERCETARE ÎN CAZUISTICA PSIHOLOGICĂ POST-DIVORȚ

Capitolul 4. Un model de intervenție psihoterapeutică în coparentalitatea conflictuală – trei studii de caz	20
Capitolul 5. Contribuție metodologică – validarea în România a scalei relațiilor de coparentalitate.....	27
5.1. Metodologie	27
5.2. Rezultate.....	28
Capitolul 6. Investigarea factorilor intra și interparentali care influențează coparentalitatea post-divorț.....	30
6.1. Obiective și ipoteze	30
6.2. Metodologie	30
6.3. Rezultate.....	31
Concluzii	35
Bibliografie selectivă.....	37

INTRODUCERE

Crizele familiale soldate cu divorțuri reprezintă un fenomen social în expansiune la nivel global. În România, divorțurile au avut rate considerabile de creștere în perioada 2010-2020, cu medii de 31.000 de divorțuri/an și se mențin la valori ridicate, ceea ce necesită intervenții psihologice specializate, pentru foștii parteneri și mai ales pentru copii.

Teza de doctorat *Relații familiale post-divorț. Conflictul parental și impactul acestuia asupra stării de bine a copilului* pleacă de la problemele psihologice identificate în consilierea familiilor divorțate și aduce dovezi consistente de cercetare în vederea asigurării suportului copiilor, post-divorț.

Partea întâi a tezei, *Procese familiale post-divorț*, este structurată în trei capitole, respectiv *Evoluția divorțialității în România și nevoile specifice ale copiilor, Coparentalitatea și conflictul parental și Intervențiile psihologice post-divorț*.

Partea a doua a tezei, *Dovezi de cercetare în cazuistica post-divorț*, conține trei studii, unul calitativ (program-pilot de intervenție pe trei familii conflictuale, cu copii) și două cantitative (validarea Scalei Relațiilor de Coparentalitate în România, respectiv identificarea factorilor care influențează coparentalitatea, post-divorț).

În *prima parte* sunt prezentate date statistice și repere de ordin legislativ din domeniul divorțului, precum și o analiză exhaustivă a literaturii de specialitate cu privire la impactul divorțului asupra copilului și a părinților. Sunt evidențiate riscurile divorțului conflictual asupra bunăstării psihologice a copilului și consecințele divorțului asupra adulților. Divorțul înalt conflictual, cu un impact devastator asupra protagoniștilor săi, este abordat distinct, ca și factorii (dovezi de cercetare) care facilitează adaptarea post-divorț a partenerilor și a copiilor. *Coparentalitatea optimă* se conturează deopotrivă ca *factor al adaptării post-divorț* și ca *obiectiv de intervenție* în divorțurile înalt conflictuale. Sunt prezentate: tipurile de coparentalitate; factorii personali și relaționali implicați în conflict și în calitatea coparentalității; particularitățile alienării parentale; atributele competenței parentale optime și impactul conflictului parental asupra copilului. Intervenția psihoterapeutică în coparentalitate constituie o altă secțiune a primei părți – sunt analizate modelele psihoterapeutice de succes, avantajele și limitele lor, cu accent pe modelul integrativ de intervenție. Acest model ia în considerare: nevoia de înțelegere multinivelară a

famiiliilor (îndeosebi a bazei psihosociale a comportamentului partenerilor), particularitățile personologice ale părinților (prezența/absența patologiei psihiatrice) și oferă constructele-cheie ale intervenției specifice.

Partea *a doua* cuprinde: o cercetare calitativă (trei studii de caz) și două cercetări cantitative, respectiv:

► **Studiul 1**, *Un model de intervenție psihoterapeutică în coparentalitatea conflictuală – trei studii de caz*, cu obiectivul de a testa intervenția psihoterapeutică în trei familii divorțate, cu niveluri moderate de conflict interparental, în care există refuzul contactului copil-părinte. Intervenția a vizat exclusiv diada parentală, iar scopul ei a fost obținerea unei relații de coparentalitate cooperantă, în care să se restabilească un contact între copil și părintele respins. Pentru evaluarea părinților s-au aplicat patru chestionare psihologice, a fost folosit un ghid exhaustiv de interviu privind istoricul parental; un interviu structurat privind comportamentele de respingere ale copilului față de părinte și frecvența contactelor interpersonale; o grilă de verificare a comportamentelor alienatoare. S-au derulat câte șase interviuri în fiecare caz: unul cu fiecare părinte, unul cu diada parentală, un interviu cu copilul și câte un interviu în diada părinte-copil, fiecare cu durata de o oră și jumătate. S-au desfășurat câte zece ședințe de intervenție individuală a câte o oră și zece ședințe a câte două ore cu fiecare diadă parentală. În total au fost 150 de ore de intervenție psihologică în cele trei cazuri, care au finalizat programul cu rezultate favorabile;

► **Studiul 2**, *Validarea în România a Scalei Relațiilor de Coparentalitate (Coparenting Relationship Scale, Feinberg et al., 2012)*, a reprezentat contribuția metodologică proprie. Necesitatea unui instrument pentru evaluarea coparentalității a apărut în timpul derulării programului de intervenție psihoterapeutică. A fost identificat acest instrument cu largă utilizare în studiile internaționale, validat în majoritatea țărilor vestice și nordice ale Europei. Niciun astfel de instrument nu fusese adaptat pe populație românească, ceea ce ne-a justificat un demers robust de validare. Eșantionul a cuprins 504 subiecți (287 de femei și 217 bărbați), cu vârste între 25 și 64 de ani, având între unul și patru copii. Scala poate veni acum în sprijinul tuturor cercetătorilor în domeniu și al psihologilor clinicieni care realizează evaluări pentru instanțele de judecată;

► **Studiul 3**, *Investigarea factorilor intra și interparentali care influențează coparentalitatea post-divorț*, și-a propus – și a reușit – identificarea *caracteristicilor individuale care pot influența calitatea relațiilor de coparentalitate după divorț* (schemele cognitive

disfuncționale, competențele parentale, strategiile de coping cognitiv-afectiv) și a *factorilor de interacțiune* (motivele divorțului, experiența divorțului și relațiile dinainte de divorț). Eșantionul studiului a fost format din 169 de participanți, cu vârste cuprinse între 24 și 61 de ani. Au fost examinate acele variabile psihologice care predispun foștii parteneri la comportamente disfuncționale. Rezultatele au indicat asocieri între *schemele cognitive disfuncționale* și *comportamentele coparentale disfuncționale*. Schemele de penalizare, negativism, subjugare, vulnerabilitate au prezentat, la rândul lor, asocieri semnificative cu aspectele disfuncționale ale coparentalității, chiar dacă aceste corelații au fost mai mici. Schemele de abandon/instabilitate, defect/rușine, protecționism, subjugare, căutarea aprobării și negativism au fost mai pronunțate la persoanele care au divorțat ca urmare a infidelității.

•••

Această amplă cercetare în domeniul evaluării și intervenției în cazurile de divorț reprezintă o premieră în România. Are, concomitent, un caracter exploratoriu și unul inovativ, oferind un nou instrument de cercetare și de practică, Scala Relațiilor de Coparentalitate adaptată pe populație românească.

Programul-pilot de intervenție multinivelară, derulat în cadrul cercetării cu metode și tehnici de intervenție ale psihoterapiei integrative, și-a dovedit eficiența – a avut efecte pozitive atât la nivel individual, cât și în planul interacțiunii dintre părinți și al relației dintre copil și părintele respins.

În cercetarea cantitativă s-au confirmat ipotezele avansate. Identificarea factorilor conflictuali post-divorț (individuali, relaționali și de mediu) și a modului în care aceștia influențează relația dintre părinți permite crearea unor programe de intervenție parentală eficiente, individuale și în diada parentală.

PARTEA ÎNTÂI

PROCESE FAMILIALE POST-DIVORȚ

CAPITOLUL 1. EVOLUȚIA DIVORȚURILOR ÎN ROMÂNIA ȘI NEVOILE SPECIFICE ALE COPIILOR

În ansamblul relațiilor interpersonale dezvoltate pe parcursul vieții individului se diferențiază, prin complexitatea lor, relațiile de familie și cele parentale. Acestea vizează dinamica partenerilor de cuplu și raporturile stabilite de fiecare părinte cu copilul sau cu copiii săi. Când unitatea familiei este scindată prin divorț sunt perturbate ambele tipuri de relații. Divorțul, un fenomen cu un impact major în societatea actuală, îi determină pe membrii familiei să se adapteze la o serie de schimbări profunde, mobilizând toate resursele de care dispun și să redefinească relațiile cu fostul partener și cu copiii. În literatura psihologică, divorțul („*desfacerea pe cale legală a unei căsătorii/a legăturilor oficiale dintre soț și soție*” – DEX) este un factor potențial generator al unei situații de criză (Vrasti, 2012).

Ratele divorțurilor sunt dependente de valorile culturale ale societăților în care trăiesc familiile (Iqbal *et al.*, 2021). Există rate mai mari ale divorțurilor în societățile individualiste, în comparație cu cele socialiste (Dion & Dion, 2005; Toth & Kemmelmeier, 2009).

Dovezile de cercetare arată că divorțul are consecințe dezadaptative, care afectează părinții și copiii la nivel fizic, psihologic și social, pe o perioadă variabilă de timp (Hetherington, 2003; Bauserman, 2012; Langton & Berger, 2011; Amato, 2010). Dezadaptarea se accentuează atunci când copilul este crescut doar de unul din părinți și se întâlnește mai frecvent în cazul mamelor, având și valențe de natură economică, cum ar fi adaptarea la un standard de viață mai scăzut (*idem*).

1.1. Statistici și repere legislative

Dinamica familială a suferit schimbări în toate țările care au traversat procesul de industrializare. Dacă anterior industrializării barierele legale împotriva divorțului erau puternice, iar rata divorțului scăzută, la mijlocul secolului al XX-lea cadrul legislativ a devenit permisiv și a facilitat disoluția unui număr mare de căsnicii.

Impactul schimbărilor legislative radicale (care au definit așa-zisa *revoluție a divorțurilor*) asupra evoluției divorțialității a fost surprins în studii. Unele evidențiază o creștere pe termen lung a divorțurilor (Binner & Dnes, 2001; Brinig & Buckley, 1998; González & Viitanen, 2009; González-Val & Marcén, 2012), în timp ce altele arată doar creșteri temporare (Gruber, 2004; Wolfers, 2006). Dincolo de rezultatele contradictorii, cercetătorii recunosc că ratele divorțului începuseră să crească dinainte de relaxările legislative, astfel încât schimbarea cadrului normativ ar fi mai degrabă o consecință a creșterii numărului de divorțuri, decât o cauză a creșterii (Allen, 1998; Coelho & Garoupa, 2006; Sardon, 1996).

Divorțul este un fenomen în creștere pe plan mondial, iar țara noastră se înscrie în această tendință globală, după cum indică datele Institutului Național de Statistică (INS). În intervalul 2010-2020, România a înregistrat o medie anuală de 31.000 de divorțuri, din care 13.000 au fost divorțuri în cadrul unor familii cu unul până la cinci copii. Datele INS evidențiază drept cauze ale divorțului: infidelitatea conjugală, alcoolismul, violențele fizice, acordul păților, situații și cauze combinate (2020). Alte cauze ale divorțului sunt atribuite creșterii timpului de lucru, în defavoarea timpului petrecut în cuplu și înstrăinării relaționale. Divorțul implică două domenii fundamentale de suport – cel legislativ, juridic și cel psihologic.

Deși România are o divorțialitate în creștere, există puține date cu privire la efectele divorțurilor. Pe de altă parte, nu dispunem nici de strategii adecvate de suport și intervenție, nici de politici publice menite să susțină familiile divorțate. Ne lipsește, de asemenea, o cultură a divorțului „sănătos”.

1.2. Impactul divorțului asupra copilului

În funcție de etapa dezvoltării în care se află copilul, există o serie de influențe pe care divorțul le poate avea asupra lui – cognitive, emoționale, sociale, comportamentale și somatice. Ansamblul tuturor influențelor desemnează *impactul psihologic al divorțului asupra copilului*. Atât pe parcursul procesului de separare parentală, cât și ulterior, post-divorț, pot interveni probleme în ariile menționate.

1.2.1. Divorțul și bunăstarea psihologică a copilului

Într-o meta-analiză privind efectele pe termen lung ale divorțului asupra sănătății mintale și a dependenței de substanțe în rândul copiilor, Auersperg *et al.* (2019) indică asocieri între divorțul parental și următoarele simptome la copii, listate în ordinea ponderii: depresie, anxietate,

tentative de suicid și ideeație suicidară, tensiune în plan psihic, consum de alcool, nicotină și droguri. Este necesară orientarea eforturilor specialiștilor către programe prin care să fie dezvoltată reziliența copiilor afectați de divorțul parental, au concluzionat autorii citați.

Copiii dezvoltă probleme psihologice mai ales când există o relație conflictuală cronică între părinți înainte de divorț, în timpul lui și ulterior divorțului (Roizblatt *et al.*, 2018). În general, conflictul parental este mai accentuat imediat după divorț și scade în timp. Însă există și situații în care conflictul parental se cronicizează ulterior divorțului, mai precis când părinții nu se înțeleg asupra locuinței și programului de legături personale ale copilului. Există însă și cercetări care arată că problemele copiilor proveniți din familiile destrămate nu sunt semnificativ mai grave decât cele ale copiilor din familiile intacte (Ruschena *et al.*, 2005). În calitate de persoane neimplicate direct în conflictul parental, copiii n-ar fi afectați de divorț în mod direct, ci de consecințele pe care divorțul le produce în dinamica intrafamilială de până în acel moment, susțin Amato (2010) și Salem *et al.* (2013). Cercetările mai arată că majoritatea copiilor dezvoltă reziliență și se reechilibrează emoțional după un timp de la divorț (Wagner & Diamond, 2016; Davidson *et al.*, 2014), însă o parte dintre ei continuă să aibă probleme de adaptare (Davidson *et al.*, 2014).

1.2.2. Destrămarea familiei și reușita academică a copilului

Studiile parcurse indică o asociere negativă între divorțul părinților și reușita academică a copiilor (Amato, 2001; Jeynes, 2002).

Copiii de vârstă școlară sunt expuși unui risc mai mare. Ei dezvoltă simptome depresive, de frică, pierdere și retragere, de furie și rușine, se consideră responsabili de separare, cât și de o posibilă împăcare, se confruntă cu conflicte de loialitate și cu scăderea performanțelor școlare. Le sunt afectate echilibrul emoțional, interacțiunile sociale, comportamentul în ansamblul lui (idem).

Unele studii vizează moderarii asocierii dintre divorțul parental și reușita academică, printre aceștia numărându-se genul copilului. Neighbors, Forehand & Armistead (1992) susțin că efectele negative ale divorțului parental asupra reușitei copiilor sunt mai puternice în cazul fetelor decât în cel al băieților.

Alți cercetători nu remarcă însă nicio interacțiune între gen și divorț în ceea ce privește predicția performanței academice (Amato, 2001; Lansford *et al.*, 2006; Sun & Li, 2001).

Dovezile sunt, de asemenea, mixte cu privire la rolul moderator al vârstei copiilor în privința efectului divorțului parental asupra reușitei academice. Amato (2001) și Jeynes (2002)

postulează că divorțul are un efect negativ mai puternic asupra performanțelor școlare ale copiilor din școala generală decât a celor din liceu.

1.3. Impactul divorțului asupra părinților

Divorțul reprezintă un eveniment complex și un punct nodal nu doar pentru copii, ci și pentru adulții implicați (Symoens *et al.*, 2014; Reed *et al.*, 2016; Russell *et al.*, 2016). Hetherington și Stanley-Hagan (1999) constată că, în urma divorțului, partenerii dezvoltă iritabilitate, impulsivitate, anxietate și depresie, care le scad sensibilitatea față de copil – acesta este astfel privat de resurse afective esențiale și devine vulnerabil la stresorii de mediu (Anderson, 2020; Hardesty *et al.*, 2016). Abia după ce părinții își restabilesc echilibrul în viața personală, li se îmbunătățesc sănătatea psihică și competențele parentale (Hetherington & Stanley-Hagan, 1999).

Capacitatea de adaptare a foștilor parteneri în urma divorțului ar depinde și de calitatea relației dintre aceștia. Cu cât conflictul post-divorț este mai mare, cu atât partenerii înregistrează niveluri mai mari ale depresiei (Anderson, 2020).

Alte probleme partenieriale post-divorț privesc separarea rolului de părinte de rolul de partener și gestionarea propriilor trăiri, în ceea ce privește afectivitatea negativă rezultată din conflictele anterioare nerezolvate (Wagner & Diamond, 2016).

Wallerstein (2005) identifică la adulții care au traversat o situație de divorț o regresie a Ego-ului, caracterizată prin impulsuri agresive sau sexuale, asociate cu depresia moderată și cu sentimentele de gol interior, cu o lipsă percepută a valorii personale, toate acestea putând degenera într-o criză de identitate.

În majoritatea cazurilor, separarea partenerilor implică o serie de schimbări logistice și financiare, probleme de ordin emoțional, incluzând doliul psihologic după pierdere, restructurarea identității de sine, refacerea rețelei sociale, gestionarea sentimentului de singurătate și reformarea practicilor parentale, care conduc la acest stres major (Hetherington & Kelly, 2002).

În toate cazurile, ideală este păstrarea relației armonioase cu fostul partener, pentru a susține starea de bine a părinților și pe cea a copilului (Anderson, 2020). Când părinții au o adaptare sănătoasă după separare, diferențele dintre copiii proveniți din familii divorțate și cei din familii intacte dispar (Amato și Keith, 1991; Ruschena, 2005).

1.4. Factori ai adaptării post-divorț

Problemele de externalizare și de internalizare, reușita academică și calitatea relațiilor sociale sunt indicatori frecvenți ai adaptării post-divorț, în literatura științifică a domeniului (Van Dijk *et al.*, 2020). Studiile care se apleacă asupra acestor indicatori furnizează dovezi conform cărora copiii cu părinți divorțați au mai multe probleme emoționale, școlare și mai multe relații sociale problematice decât cei din familiile intacte (Demir-Dagdaz *et al.*, 2018). Størksen *et al.* (2005) remarcă mai multe dificultăți de adaptare ale copiilor pe termen scurt, imediat după divorț, însă acestea tind să se diminueze sau să dispară după perioada inițială de adaptare. Distresul asociat divorțului se ameliorează începând cu 18 luni, până la 2 ani distanță de acesta, iar impactul divorțului asupra copilului se diminuează sau dispare complet la 5 ani (Qu *et al.*, 2014; Chase *et al.*, 1990). Printre factorii cu rol în adaptarea copilului post-divorț sunt: *vârsta copiilor* (Lansford *et al.*, 2006), *capacitatea adaptativă a acestora înainte de divorț* (Chase-Lansdale *et al.*, 1995; Kasen *et al.*, 1996), *veniturile familiei* (Hughes, 2005; Grall, 2007), *coparentalitatea optimă* (Feinberg, 2003), *starea de bine a părinților* (Patterson & Forgatch, 1995; Hetherington, 1993; Simons, 1996), *abilitățile parentale și strategiile de suport utilizate de părinți* (Amato, 2000; Hetherington, 1999; Kelly & Emery, 2003; Krishnakumar & Buehler, 2000), *rezidența securizantă a copilului și programul lui de legături personale* (Weaver *et al.*, 2015).

CAPITOLUL 2. COPARENTALITATEA ȘI CONFLICTUL PARENTAL

2.1. Tipuri de coparentalitate și posibile scenarii ale relației părinte-copil

Feinberg *et al.* (2012) înțeleg prin *coparentalitate* (~ *coparenting*) gradul de coordonare al partenerilor în ceea ce privește îngrijirea și educarea copilului/copiilor. Un aspect important al acestui construct este modul în care părinții se sprijină reciproc în exercitarea parentalității (~ *parenting*). Sigal *et al.* (2011) nominalizează coordonarea părinților în îngrijirea copilului printre trăsăturile de bază ale coparentalității. Coparentalitatea nu include aspectele sexuale, romantice, de prietenie, emoționale, financiare și legale ale relațiilor adulților, ci doar aspectele care au legătură cu creșterea copiilor.

Conflictul în relațiile de coparentalitate se asociază negativ cu abilitățile școlare și sociale bune ale copiilor, în timp ce acordul între părinți în relația de coparentalitate se asociază pozitiv cu abilitățile școlare și sociale ridicate ale copiilor (Cabrera *et al.*, 2012).

2.1.1. Accepțiuni ale coparentalității

Există mai multe perspective asupra coparentalității – coparentalitate eficientă, conflictuală, cooperativă etc. Deși după divorț părinții nu se mai află într-o relație de cuplu, eforturile lor sunt direcționate către dezvoltarea adecvată a copilului, ceea ce crește șansele unei coparentalități eficiente (Symoens *et al.*, 2014; Wagner & Diamond, 2016; Jamison *et al.*, 2014).

Baum (2004) propune modelul coparentalității în calitate de proces cooperativ, individualizat sau conflictual. *Coparentalitatea cooperantă* reprezintă cea mai înalt-calitativă abordare a coparentalității după divorț și este caracterizată prin utilizarea, într-o proporție mică, a modului de atac pentru rezolvarea conflictelor, printr-o frecvență moderată a compromisurilor și printr-o funcționalitate parentală crescută. *Coparentalitatea paralelă* reprezintă un mix între cea cooperantă și cea conflictuală. Acest tip de coparentalitate este caracterizat prin implicarea tatălui, care își exercită agresiv rolul patern și prin capacitatea mamei de a face compromisuri și a evita conflictul. *Coparentalitatea conflictuală* este cea mai slabă calitativ – se distinge printr-o exercitare inefficientă a funcțiilor parentale și prin gestionarea inadecvată a conflictelor.

Coparentalitatea, respectiv parentalitatea adecvată, înalt calitativă, este un factor protector esențial pentru copil atât înainte de divorț, în timpul acestuia, cât și după divorț (Birnbaum & Saini, 2015; Anderson, 2020; Stevenson *et al.*, 2013; Lamela & Figueiredo, 2016; Sandler *et al.*, 2013).

2.1.2. Coparentalitatea în familiile divorțate

Studiile pe tema divorțului au documentat empiric faptul că acei copii expuși la un nivel ridicat de conflict parental prezintă un risc mai mare de a dezvolta probleme emoționale și de comportament, decât copiii din familiile non-conflictuale (Emery, 1999, apud. Bornstein, 2019). În divorț, lupta între părinți este atât pentru autoritate, cât și pentru exercitarea autorității părintești. În această luptă, nevoile copilului nu se mai află în prim-plan, ci trec într-un plan secund, ceea ce împiedică stabilirea unei relații de coparentalitate cooperantă, vitală pentru o adaptare sănătoasă a copilului post-divorț (idem).

2.1.3. Componentele coparentalității

O primă componentă a coparentalității o reprezintă *gradul de consens* dintre părinți în legătură cu aspectele legate de copil, care includ valorile morale, așteptările comportamentale, metodele de disciplinare, modurile de a răspunde nevoilor emoționale ale copiilor, standardele educaționale și alte priorități (Feinberg, 2002). O altă componentă a coparentalității este legată de *diviziunea atribuțiilor, sarcinilor și responsabilităților privind rutina zilnică a creșterii/îngrijirii copilului și a întreținerii locuinței*, precum și de *problemele legale, medicale și financiare în legătură cu copilul*. Cea de a treia componentă a coparentalității este binomul *sprijin/subminare*. Implică, într-o perspectivă pozitivă, capacitatea fiecărui partener de a-l sprijini pe celălalt, prin atitudini și acțiuni – afirmații despre competența celuilalt ca părinte, respectul pentru contribuția celuilalt, susținerea deciziilor și a autorității celuilalt părinte în fața copiilor (Belsky *et al.*, 1996; Feinberg, 2003). *Managementul familial comun* sau *gestionarea comună a interacțiunilor familiale* este cea de-a patra dimensiune a coparentalității și implică *controlul comportamentelor și al comunicării părinte-părinte, stabilirea limitelor și a granițelor și contribuția echilibrată la interacțiunile din cadrul familial*.

2.1.4. Relația părinte-copil în funcție de coparentalitate și de procesele interparentale

Într-o analiză cu privire la coparentalitatea post-divorț, Lamela și Figueiredo (2016) arată asocierea dintre coparentalitatea conflictuală și simptomele specifice tulburărilor comportamentale ale copiilor. Conflictul se asociază cu problemele de internalizare și externalizare ale copiilor, cu sănătatea mintală a părinților și cu caracterul procesual sinuos al schimbării traversate de familie. Amato (2000) propune perspectiva adaptării la stresul cauzat de divorț (*divorce-stress-adjustment perspective*), conform căreia impactul acestui eveniment asupra copilului poate fi mediat de

abilitățile parentale ale mamei, respectiv de cele ale tatălui. Modul atent și empatic în care părinții se raportează la copil îi poate crește acestuia starea de bine și capacitatea de adaptare în urma separării. Haugen (2010) descrie natura adaptativă a coparentalității adecvate post-divorț, în care copilul este liber să împartă timpul în mod egal între domiciliul tatălui și cel al mamei.

2.2. Alienarea parentală

Printre cele mai frecvent întâlnite tipuri de relații post-divorț sunt cele caracterizate de conflictualitate și de pierderea totală sau parțială a contactului copilului cu unul dintre părinți (Amato, 2000), ca urmare a denigrării acestuia de către celălalt părinte sau de către alte persoane (i.e., alienare parentală). Clemente *et al.* (2019) arată că între 1% și 5% dintre părinții aflați în conflicte post-divorț sunt dispuși să-și folosească copilul pentru a se răzbuna pe fostul partener, pornind de la solicitarea custodiei doar pentru a fi scutiți de plata pensiei alimentare către celălalt părinte și ajungând până la abuzul fizic sau sexual al copilului, în scop de răzbunare.

Pentru a se evita eroarea de confirmare (Zapf & Dror, 2017), alienarea parentală este interpretată atât prin prisma cercetărilor care o susțin (Harman *et al.*, 2019; Verrocchio *et al.*, 2018; Balmer *et al.*, 2018; Tavares *et al.*, 2021), cât și a celor care o contestă (Lubit, 2019; Simring Milchman, 2019; Mendes & Bucher-Maluschke, 2018). Această abordare se justifică și prin prisma faptului că sindromul alienării parentale nu dispune de validitate de construct demonstrată (Simring Milchman, 2019). În prezent, alienarea parentală nu mai este conceptualizată sub forma sa diagnostică, în calitate de sindrom, așa cum a propus inițial Gardner (1999), ci drept fenomen cu o intensitate variabilă (Harman *et al.*, 2018), care perturbă relațiile familiale după divorț și constituie o formă de violență îndreptată împotriva partenerului și totodată un abuz asupra copilului (Harman *et al.*, 2018; Harman *et al.*, 2019; Verrocchio *et al.*, 2018). Uneori, copilul își poate respinge un părinte din cauza abuzurilor la care a fost supus de acesta, și nu din cauza alienării parentale (Lubit, 2019; Smith, 2016; Simring Milchman, 2019) și este crucial ca această diferențiere să se realizeze (Clemente & Padilla-Racero, 2016).

2.3. Conflictul parental post-divorț

Davidson *et al.* (2014) privesc conflictul parental ca un continuum care pornește de la un nivel scăzut și ajunge la unul ridicat, luând diverse forme. Este greu de definit conflictul crescut deoarece majoritatea cuplurilor sunt înalt conflictuale în perioada dintre separare și finalizarea legală a divorțului. Gradul ridicat de conflict ar fi, de fapt, o *manifestare a ostilității partenerilor*,

care continuă după divorț și se extinde pe mai multe planuri (economic, familial). Aceasta produce simptome psihologice sau accentuează psihopatologia existentă (anxietate, depresie sau abuz de substanțe) și adeseori conduce la exercitarea ineficientă a coparentalității (idem).

2.4. Factori personali și interparentali implicați în conflict și în calitatea coparentalității

Johnston (1994) este autorul care a formulat prima (și singura teorie) care încearcă să explice factorii/mecanismele prin care apar și se mențin relațiile conflictuale post-divorț. Potrivit teoriei lui, relațiile conflictuale ar fi rezultatul interacțiunii a trei categorii de factori, situați la trei niveluri: *individual*, *interacționist* și *extern*. La *nivel individual*, vulnerabilitățile (din personalitățile părinților) interacționează cu experiența dificilă din punct de vedere emoțional, generând sentimente de neajutorare, de respingere și pierdere. Factorilor individuali li se adaugă cei de *interacțiune*, precum experiențele de separare din trecut, modul în care a decurs căsnicia/relația curentă, cele anterioare etc. Factorii *externi*, precum caracteristicile demografice (diferențele interculturale între părinți, aspectele socioeconomice), ca și implicarea altora în dispute (rude, prieteni, noi parteneri de viață) alimentează dezacordul dintre parteneri și transformă separarea într-un conflict extins, în centrul căruia se află de cele mai multe ori copilul (idem).

2.4.1. Scheme cognitive dezadaptative

O taxonomie consacrată a schemelor cognitive dezadaptative este cea propusă de Young (1999). Schemele reprezintă tipare de gândire, persistente și disfuncționale, despre sine și despre lume, care conțin amintiri, emoții, senzații fizice, dezvoltate în special în perioada copilăriei și adolescenței și consolidate pe tot parcursul vieții (Young *et al.*, 2006). Ele se formează ca urmare a nesatisfacerii nevoilor fundamentale din copilărie – de siguranță, autonomie, de libertate de exprimare a emoțiilor și nevoilor, de spontaneitate, acceptare și atenție, de validare, de iubire ș.a. (idem). În funcție de nevoile neglijate, au fost propuse cinci domenii sau categorii de scheme, care grupează optsprezece scheme dezadaptative specifice: *separare și respingere*, *autonomie și performanță*, *limite neclare*, *orientarea către ceilalți*, *hipervigilență și inhibiție*.

► Relația dintre schemele dezadaptative și conflictul parental

În contextul relațiilor familiale, schemele din domeniul *separare și respingere* (schemele de abandon/instabilitate, neîncredere/abuz, defect/rușine, deprivare emoțională, izolare socială/alienare) produc cele mai pronunțate efecte negative. Celsi *et al.* (2021) asociază schema de deprivare emoțională cu o probabilitate mai mare a persoanelor de a manifesta comportamente

abuzive în relațiile romantice virtuale, de a fi victima controlului partenerului sau dimpotrivă, de a impune un control excesiv asupra lui (Celsi *et al.*, 2021). Schema deprivării emoționale apare, de regulă, ca urmare a absenței emoționale a părinților (lipsa empatiei, a protecției etc.) și generează o abordare paradoxală în relații. Persoanele își doresc apropiere și intimitate emoțională pentru a satisface nevoia neglijată în copilărie, dar se simt inconfortabil în relații intime, de teama indisponibilității emoționale a celorlalți (Zeigler-Hill *et al.*, 2011). Acest paradox poate crea dificultăți între partenerii de cuplu și poate împiedica gestionarea sănătoasă a conflictului.

2.4.2. Mecanisme de coping

Strategiile de coping influențează adaptarea foștilor parteneri la situațiile tensionate pre și post-divorț (DeAnda *et al.*, 2020; Bloch *et al.*, 2014; Herzberg, 2013; Zemp *et al.*, 2017), iar nivelul conflictului dintre ei și mecanismele de coping activate vor determina calitatea coparentalității (Willén, 2015; DeAnda *et al.*, 2020; DeAnda, 2018).

Literatura de specialitate evidențiază, ca factor de risc pentru procesul coparentalității optime, culpabilizarea fostului partener; subminarea autorității și a credibilității lui se produce și în relația cu copilul (Demby, 2016; Willén, 2015).

2.4.3. Competențe parentale

Competențele parentale sunt definite ca sisteme de cunoștințe, abilități, capacități și obiceiuri care permit părintelui să-și îndeplinească cu succes responsabilitățile și să prevină situațiile de criză, într-o manieră care sprijină dezvoltarea copilului (Glăveanu, 2012). Părinții raportează competențe parentale scăzute imediat după divorț, situație care contribuie la problemele experimentate de copii. Conform observațiilor lui Short (2002), experiența divorțului poate incapacita temporar părinții în activități precum monitorizarea și supravegherea copiilor, asigurarea disciplinei și a unui mediu cald și consecvent. După divorț, și nivelul de conflict părinte-copil înregistrează o creștere, concomitent cu scăderea nivelului de coeziune familială, punctează autorul citat. Moran și Weinstock (2011) indentifică trei clase de competențe parentale generale, esențiale pentru adaptarea copilului post-divorț: *creștere, educare și coparentalitate*.

2.4.4. Infidelitatea ca motiv al divorțului

Infidelitatea, „violarea înțelegerii implicite sau explicite între partenerii de cuplu cu privire la exclusivitatea sexuală și/sau emoțională” (Weeks *et al.*, 2003), reprezintă unul dintre cele mai

frecvente și puternice motive de divorț sau de separare (Mark *et al.*, 2011). O'Connor și Canevello (2019) arată că, în urma unei despărțiri cauzate de infidelitatea partenerului, convingerile despre lume și viață ale celui înșelat sunt profund zdruncinate, generând gânduri negative intruzive și incontrollabile, care afectează desfășurarea firească a activităților de zi cu zi după separare. Activarea strategiilor de reglare emoțională conduce la alimentarea furiei, la dezvoltarea atitudinilor conflictuale și generează dorința de răzbunare față de fostul partener. Adeseori copilul este prins în aceste dinamici și asistă la învinovățirile și denigrările exprimate de părintele înșelat (Thorson, 2021).

2.4.5. Statusul socioeconomic al familiei

Statusul socioeconomic al familiei care divorțează, poziția generală a acesteia în societate și accesul ei la resurse sunt alte aspecte post-divorț evidențiate în literatura de specialitate. Statusul socioeconomic este examinat de la formarea cuplului și până la destrămarea lui, precum și în perioada post-divorț (Karney, 2021). Principalii indicatori ai statusului sunt nivelul educațional (persoanele cu și fără studii superioare), venitul, bunurile deținute și ocupațiile soților (Baker, 2014; Carbone & Cahn, 2014). Karney (2021) arată că familiile sărace se destramă mai frecvent din cauze precum lipsa banilor, abuzul fizic și abuzul de substanțe, în timp ce în familiile cu un status socioeconomic ridicat contează la ruptură mai mult motivele emoționale, care țin explicit de funcționarea relației (compatibilitatea partenerilor, lipsa comunicării și a iubirii etc.).

Deși există puține studii care investighează în ce măsură statusul socioeconomic influențează relațiile post-divorț, câteva teorii avansează ideea unor interdependențe între statusul socioeconomic și comportamentele ostile/atitudinile conflictuale care influențează calitatea coparentalității: *teoria deprivării relative* (Smith *et al.*, 2012) și *Teoria cauzalității sociale* (Wadsworth & Achenbach, 2005). Aceste teorii sunt în acord cu modelul diateză-stres, potrivit căruia psihopatologia este rezultatul interacțiunii dintre predispoziția genetică și stresorii cu care persoana se confruntă pe parcursul vieții (Caspi *et al.*, 2000).

2.5. Impactul conflictului asupra copilului

Vulnerabilitatea copiilor nu este amplificată de divorțul în sine, ci de factorii asociați divorțului – distresul părinților, dificultățile economice specifice monoparentalității, calitatea parentajului (în special atunci când un singur părinte se ocupă de creșterea copiilor), relațiile conflictuale post-divorț între părinți sau alienarea parentală (Amato, 2000; Esmaeili & Yaacob,

2011). Potrivit perspectivei adaptării la stres (Amato, 2000), relația dintre divorț și consecințele acestuia este mediată de toți acești factori.

CAPITOLUL 3. INTERVENȚIILE PSIHOLOGICE POST-DIVORȚ

3.1. Modele de intervenție în coparentalitate

Programul de intervenție Egokitzen, care urmărește reducerea conflictului interparental și îmbunătățirea comunicării în relația cu copilul, dezvoltat de Martínez-Pampliega (2015), cuprinde 11 ședințe de intervenție săptămânale, vizând trei teme principale: *divorțul și impactul acestuia, conflictul interparental și coparentalitatea*. Wagner și Diamond (2016) recomandă terapia individuală în prima fază a intervenției, deoarece conflictualitatea și reactivitatea emoțională pot interfera cu procesele terapeutice. Parents Forever (Cronin *et al.*, 2017) abordează cinci teme: chestiunile legale și rolul medierii în cadrul divorțului; situația economică în contextul divorțului; impactul divorțului asupra adulților; impactul asupra copiilor și căile de a accesa o perspectivă nouă asupra vieții. Salem *et al.* (2013), conceptualizând divorțul drept o problemă legală și de sănătate publică, avansează un program de intervenție bazat pe educarea părinților. Braver *et al.* (2016) aplică programul Family Transitions Guide, cu scopul de a reduce atât atitudinile și comportamentele conflictuale ale părinților, cât și expunerea copiilor la conflictul parental. Programul Family Transitions Guide constă în lucrul cu grupul într-o ședință de o oră, la care participă separat mamele și tații. Programul folosește interviuri motivaționale care îi determină pe părinți să susțină dezvoltarea rezilienței copiilor după divorț și să le limiteze expunerea la conflict, îmbunătățindu-și în același timp calitatea parentalității.

3.2. Intervenții de tip integrativ în coparentalitatea conflictuală

Modelul integrativ de abordare a familiei post-divorț propus de Lebow coincide cu abordarea lui Johnston (1994) și încearcă să explice condițiile și mecanismele prin care apar și se mențin relațiile conflictuale post-divorț – acestea sunt rezultatul interacțiunii a trei categorii de factori, situați la trei niveluri: *nivelul individual, nivelul interacționist și nivelul extern*.

3.2.1. Modelul integrativ multinivelar

Strategiile de intervenție specifice psihoterapiei integrative de cuplu se bazează pe o înțelegere multinivelară a cazului, deoarece problemele înseși au o asemenea cauzalitate. Dificultățile foștilor parteneri și ale copiilor se pot manifesta în plan comportamental, cognitiv, în planul capacității de reglare emoțională, în psihodinamica individuală, în planul circularității sistemice sau pot generate de influența familiei extinse, a sistemului legal etc. Întotdeauna

intervenția va fi direcționată către nivelurile unde se află principalele probleme sau către problemele a căror abordare este cea mai acceptabilă pentru client.

PARTEA A DOUA

DOVEZI DE CERCETARE ÎN CAZUISTICA PSIHOLOGICĂ POST-DIVORȚ

Prezenta cercetare pornește de la o serie de aspecte neclare din expertizarea psihologică a copilului în cadrul proceselor de divorț. Instanțele din România solicită adeseori să se stabilească dacă minorul este victima unei forme de abuz, inclusiv victima alienării parentale. Lucrurile sunt însă departe de a fi clare în domeniul alienării parentale. Părerile profesioniștilor, consemnate în literatura de specialitate, sunt împărțite, iar conceptul în sine este slab validat științific și utilizat ca un concept-umbrelă în situațiile dificile de realizare a contactului părinte-copil, post-divorț (Visu-Petra, 2022). În prezenta cercetare s-a pornit de la premisa că identificarea corectă a motivelor care stau la baza refuzului contactului copilului cu unul dintre părinți ajută la crearea unui model de intervenție adecvat pentru remedierea acestei probleme. Identificarea unor trăsături parentale și a unor caracteristici ale dinamicii dintre părinți contribuie la personalizarea intervenției.

CAPITOLUL 4. UN MODEL DE INTERVENȚIE PSIHOTERAPEUTICĂ ÎN COPARENTALITATEA CONFLICTUALĂ – TREI STUDII DE CAZ

În acest studiu a fost testat un program pilot de intervenție psihoterapeutică integrativă în trei cazuri de familii divorțate, cu un nivel moderat de conflict care influențează calitatea coparentalității. Numitorul comun al cazurilor este impactul psihologic negativ al conflictului parental asupra relației părinte-copil – copilul refuză contactul cu unul din părinți.

► **Obiectivul principal** al studiului a fost acela de *a reface contactul dintre copil și părintele respins*. Pentru atingerea obiectivului principal, am formulat cinci obiective secundare:

1. *Identificarea mecanismelor psihologice individuale și relaționale care întrețin conflictul parental*. În acest scop, am aplicat adulților participanți la studiu patru chestionare, prin intermediul cărora am evaluat istoricul parental, stilul de coping, nivelul de competențe parentale și nivelul de stres parental experimentat;

2. *Identificarea unor simptome de intensitate clinică la copiii din eșantion.* Am aplicat un chestionar de evaluare a anxietății, depresiei, somatizării, stresului posttraumatic și problemelor sociale;
3. *Realizarea programelor individualizate de intervenție psihoterapeutică integrativă pentru părinții implicați în conflict,* atât individual cât și în diada parentală, cu scopul de a ameliora conflictul parental;
4. *Creșterea coparentalității cooperante,* prin psihoeducație și prin antrenarea proceselor de comunicare interparentală;
5. *Construirea fundamentelor unui ghid de intervenție psihologică în situațiile de divorț caracterizate prin coparentalitate conflictuală,* în vederea îmbunătățirii proceselor interparentale și cu impact pozitiv asupra copilului.

► Ipoteze

Am formulat următoarele ipoteze:

1. Relațiile conflictuale post-divorț sunt influențate de competențele parentale, de strategiile de coping utilizate de părinți și de capacitatea lor de a comunica asertiv;
2. Relațiile conflictuale post-divorț sunt influențate de reactivarea emoțională a unor traume de relație din trecutul fiecărui părinte;
3. Îmbunătățirea competențelor parentale, a strategiilor de coping și a capacității de a comunica asertiv post-divorț va crește colaborarea dintre părinți, manifestată și prin încurajarea copilului să aibă legături personale cu celălalt părinte;
4. Diminuarea conflictului interparental va crește disponibilitatea copilului de a avea legături personale cu părintele respins.

► Participanți

Pentru acest studiu am selectat trei cupluri parentale divorțate, aflate în conflict post-divorț.

- Șase părinți – trei de gen masculin și trei de gen feminin, cu vârste cuprinse între 32 și 44 de ani. Timpul scurs de la divorț până la intervenție a fost între 3 luni și 1 an și 6 luni;
- Trei copii, doi de gen feminin și unul de gen masculin, cu vârste între 7 și 13 ani. Toți copiii incluși în studiu au refuzat contactul cu unul dintre părinți, pe o perioadă cuprinsă între 3 luni și 1 an și 2 luni. Refuzul viza atât contactul fizic, cât și cel telefonic sau online.

► Metodologie

Programul de intervenție a cuprins două secțiuni, una de evaluare a persoanelor implicate și una de intervenție psihoterapeutică integrativă.

► Secțiunea de evaluare

S-a realizat evaluarea fiecărui membru al familiei și a relațiilor din cadrul familial.

Au fost utilizate: patru chestionare de evaluare psihologică și un ghid exhaustiv de interviu privind istoricul parental; un interviu privind comportamentele de respingere ale copilului față de părinte și frecvența contactelor interpersonale și o grilă de verificare a comportamentelor alienatoare. S-au derulat câte șase interviuri preliminare în fiecare caz: unul cu fiecare părinte, unul cu diada parentală, un interviu cu copilul și câte un interviu în diada părinte-copil, fiecare cu durată de o oră și jumătate.

Pentru evaluarea părinților s-au folosit: *Chestionarul privind istoricul parental* (Parenting History Survey), dezvoltat de Stuart A. Greenberg și Lewis Humphreys în 1998; *Parenting Stress Index - Fourth Edition (PSI-4)*, dezvoltat de Richard R. Abidin (2012) și comercializat de către Psychological Assessment Resources (PAR); *Chestionarul de coping cognitiv-emoțional CERQ* (Kraaj *et al.*, 2007); *Chestionarul de investigare a competenței parentale* este un instrument dezvoltat de Simona Maria Glăveanu (2012).

► Secțiunea de intervenție

Rezultatele obținute în urma evaluării au indicat două direcții pentru intervenția psihologică: una individuală, cu fiecare părinte implicat în program și una în diada parentală, pentru fiecare cuplu.

S-au desfășurat câte zece ședințe de intervenție individuală a câte o oră și zece ședințe a câte două ore cu fiecare diadă parentală. În total au fost 150 de ore de intervenție psihologică în cele trei cupluri conflictuale.

Intervenția utilizată a fost psihoterapia integrativă. În cadrul acesteia, s-au integrat metode și tehnici specifice: analizei tranzacționale, art-terapiei și psihoterapiilor expresive, terapiei schemelor, psihoterapiei cognitiv-comportamentale.

În lucrul cu cuplurile parentale s-au realizat sesiuni de psihoeducație și antrenament al stilurilor de comunicare, în vederea diminuării conflictului parental.

În lucrul individual s-au accesat problematici precum: restructurarea mecanismelor de coping maladadaptativ, suportul emoțional pentru procesarea sentimentelor de abandon și de trădare rezultate în urma situațiilor de infidelitate, dezvoltarea unui stil asertiv de comunicare, dezvoltarea instanței de adult.

► **Rezultatele generale ale studiului**

În fiecare caz s-au identificat, în cadrul evaluării inițiale, o serie de strategii de coping care contribuiau la întreținerea conflictului (ruminarea, catastrofarea, învinovățirea celorlalți), o serie de competențe parentale care afectau relația părinte-copil, dar și stiluri de comunicare agresive. De asemenea, în cadrul interviurilor cu părinții au fost identificate traume de relație care contribuiau la dificultățile relaționale din prezent. Abordarea componentelor evidențiate, prin intermediul programului psihoterapeutic, a dus la o diminuare a comportamentelor conflictuale atât observate, cât și declarate de părinți. În plus, în fiecare dintre cazurile care au făcut obiectul intervenției, contactul copil-părinte respins a fost restabilit în diverse forme, chiar dacă nu în toate cazurile în forma reluării programului de legături personale așa cum a fost stabilit de instanță.

Reevaluarea finală a participanților a evidențiat o creștere a scorurilor obținute inițial la evaluarea psihologică. Astfel, s-au înregistrat îmbunătățiri în planul mecanismelor de coping cognitiv-emoțional utilizate, a competențelor parentale și o scădere a nivelului de stres asociat relației cu celălalt părinte al copilului.

► **Discuții**

În acest capitol al tezei am proiectat și testat un program de intervenție psihoterapeutică integrativă în diadă parentală, post-divorț. Intervenția a avut succes, facilitat de nivelurile moderat-scăzute de conflict parental și de interesul ambilor părinți pentru binele copilului. Aceste condiții favorizante sunt menționate și în alte studii. Fackrell *et al.* (2011) arată că programele de intervenție sunt valoroase doar dacă conflictul parental este relativ scăzut iar părinții sunt capabili să se concentreze asupra intereselor copiilor. Numai o relație de comunicare și de cooperare între părinți îi poate proteja pe copii de efectele separării, chiar și atunci când au existat în antecedente conflicte, violență și abuzuri (idem).

Evaluarea factorilor implicați în refuzul copilului de a avea contact cu părintele respins a fost unul din punctele tari ale programului. Au fost luate în considerare mai multe categorii de factori, atât de ordin personal, cât și factori care țineau de diada parentală, iar intervenția a vizat, în mod exhaustiv, toți acești factori.

Există și alte intervenții similare care abordează cazurile de refuz/rezistență la contact mai puțin severe, ca și disfuncțiile familiale asociate – terapia familială multimodală (MMFI), terapia comună centrată pe copil (CCCT), terapia de restructurare a familiei, terapia familială integrativă (IFT), terapia familială structurală, terapia de reintegrare a familiei (RT), terapia de reîntregire a familiei (FRT), terapia familială multifacetată (MFFT) și terapia de reconciliere (Fidler, *et al.*, 2013; Polak & Moran, 2017; Polak, 2020). Acestea au în comun cu intervenția noastră abordarea sistemică a familiei, care îi implică pe toți membrii familiei în intervențiile terapeutice, în diferite combinații.

S-a optat pentru neimplicarea copiilor în terapie și pentru abordarea relației dintre părinți și din dorința de a lăsa un spațiu de decizie mai generos pentru copil, în ceea ce privește voința lui de a relua legătura cu părintele respins.

Evaluarea celor trei familii a urmărit dintr-un început excluderea indicatorilor de abuz, care să justifice respingerea din partea copilului. Pe de altă parte, succesul intervenției s-a datorat, în mare măsură, disponibilității părinților implicați de a accepta schimbarea. Însă mai sunt necesare intervenții asemănătoare pe diadele parentale, pentru a se consolida rezultatele obținute.

Este de remarcat numărul mic al cercetărilor privind rezultatele intervențiilor post-divorț, în comparație cu criticile vizând diversele modele terapeutice, intervenții și programe educaționale (Dallam & Silberg, 2016; Drozd *et al.*, 2019; Polak, 2020; Fidler *et al.*, 2017; Faust, 2018; Greenberg *et al.*, 2019).

► Implicații teoretice și practice

Din punct de vedere teoretic, studiul aduce dovezi cu privire la antecedentele și consecințele alienării parentale, evidențiind abilitățile parentale, conflictul parental și strategiile de coping drept factori care, odată modificați prin intervenție psihologică, scad comportamentele de alienare parentală, îmbunătățind comunicarea copilului cu părintele respins. Studiul evidențiază totodată comportamentele de alienare parentală ale unuia dintre părinți sau ale ambilor părinți, care afectează relațiile copilului cu aparținătorii săi legali.

Din punct de vedere practic, studiul dezvoltă zona intervențională a conflictualității post-divorț, aspect relevant prin prisma faptului că în România nu există cercetări cu privire la eficiența programelor de intervenție psihoterapeutică în astfel de cazuri. Eficiența programelor de consiliere dispuse de instanțe nu este validată clinic și nici cunoscută. Subiectul consilierii este copilul și în rare situații sunt implicați părinții, în diadă.

► **Limite ale cercetării și direcții viitoare de acțiune**

O primă limită a cercetării este neincluderea copiilor în programul de intervenție; copiii au fost doar evaluați. E posibil ca un program extins, care ar fi inclus și copilul în ședințe individuale, dar și de familie, să fi generat rezultate superioare.

O altă limită este legată de numărul ședințelor cu părinții. În fiecare caz, intervenția individuală ar fi necesitat un număr mai mare de ședințe, deoarece au fost atinse problematici de profunzime legate de situația fiecăruia din prezent, care puteau fi mai amănunțit explorate. S-a demonstrat că intervențiile individuale extinse scad semnificativ conflictualitatea și reactivitatea emoțională, făcând astfel procesul terapeutic parental mai permisiv (Wagner și Diamond, 2016).

Obiectivul atins al studiului a fost restabilirea contactului dintre copil și părintele respins. Însă el ar fi trebuit completat cu un nou obiectiv, de consolidare a relației copilului cu părintele respins, care ar fi permis aprecieri fundamentate vizând calitatea relației părinte-copil în urma restabilirii contactului.

Numărul redus de cazuri din studiu (trei familii) suscită prudență cu privire la rezultatele obținute. Examinarea mai multor familii conflictuale ar putea sta la baza dezvoltării unui ghid de bune practici în domeniu, pe viitor.

Întrucât, în urma studiilor de caz, a rezultat faptul că intervenția este mai puțin eficientă în context de conflictualitate ridicată între părinți, optimizări ulterioare ale acestei intervenții ar trebui să aibă în vedere abordarea particulară, prin tehnici sau proceduri suplimentare/diferite, a conflictualității înalte.

► **Concluzii**

Studiile de caz prezentate au conținut situații similare, respectiv respingerea unuia dintre părinți de către copil, însă cu o cauzalitate diferită.

S-a reușit demonstrarea eficienței unui program de intervenție centrat exclusiv pe diada parentală, atât atunci când respingerea e cauzată de influența directă a unui părinte, cât și când copilul are motive justificate de respingere.

Au fost identificați factorii individuali și relaționali care antrenau conflictele dintre părinți, pe baza cărora s-au realizat intervențiile personalizate. Metoda psihoterapeutică utilizată a fost cea integrativă. Cei șase părinți au avut ședințe individuale de psihoterapie și au participat la intervenții în diadele parentale. La finalul intervențiilor s-au obținut progrese în ceea ce privește: mecanismele de coping cognitiv-emoțional, competențele parentale și nivelul de stres perceput în relație cu fostul partener, precum și progrese în dinamica relațională copil – părinte respins.

Aceste rezultate trebuie interpretate însă cu prudență, deoarece părinții s-au implicat voluntar în studiu, ceea ce indică orientarea preexistentă a acestora către ameliorarea problemei, în ciuda dificultăților de relaționare. În al doilea rând, nivelul conflictelor manifestate în diadele parentale erau unele moderate, intervențiile psihologice în familiile înalt conflictuale fiind mult mai dificile.

CAPITOLUL 5. CONTRIBUȚIE METODOLOGICĂ – VALIDAREA ÎN ROMÂNIA A SCALEI RELAȚIILOR DE COPARENTALITATE¹

5.1. Metodologie

Obiectiv: validarea Scalei Relațiilor de Coparentalitate (SRC; Feinberg *et al.*, 2012), pe populație românească.

Participanți: eșantionul a fost alcătuit din 287 de femei (56,9%) și 217 bărbați (43,1%) cu vârste cuprinse între 25 și 64 de ani ($m = 40,6$, $SE = 5,99$ ani, $skewness = 0,08$, $kurtosis = 0,037$). Au fost obținute 514 răspunsuri, dintre care 504 au fost considerate valide.

A fost utilizată versiunea originală a Scalei Relațiilor de Coparentalitate (*Coparenting Relationship Scale*; CRS; Feinberg *et al.*, 2012). Aceasta include 35 de itemi care măsoară șapte domenii ale coparentalității: consensul între părinți, apropierea parentală, expunerea la conflict, sprijinul pentru partener, subminarea partenerului, susținerea stilului parental al partenerului și diviziunea muncii.

Procedură: având în vedere că nu există o metodă specifică general acceptată pentru adaptarea unei scale într-o altă limbă (Iliescu, 2017), a fost utilizată o îmbinare între procedura de traducere-înapoi (idem) și tehnicile derivate din activitatea echipei care a adaptat instrumentul pentru vorbitorii de spaniolă din Brazilia (Carvalho *et al.*, 2018).

► Colectarea datelor

A fost dezvoltat un chestionar care a inclus itemii SRC în limba română, cu o secțiune referitoare la datele demografice ale subiecților.

Chestionarul a inclus câteva întrebări referitoare la: armonia cuplului, suferința copilului din cauza conflictului interparental și opinia părinților cu privire la tendința copilului de a se poziționa de partea unuia dintre părinți, excluzându-l pe celălalt. Răspunsurile au fost măsurate pe o scală Likert în 7 trepte.

¹Acest studiu a fost publicat în timpul studiilor doctorale sub forma: Dumitriu, C. G., Dudu, A., & Butac, L. M. (2022). Validation of the Romanian version of coparenting relationship scale. *International Research Journal of Public and Environmental Health* Vol.9 (1), pp. 24-34. <https://doi.org/10.15739/irjpeh.22.004>

5.2. Rezultate

Analiza factorială confirmatorie (CFA) a fost efectuată pentru a valida traducerea în limba română a itemilor, folosind pachetul statistic R (Lavaan) (Rosseel, 2012). Adecvarea modelelor a fost testată pe mai mulți parametri: Testul Chi-pătrat (CMIN), raportul CMIN/DF (DF - grade de libertate), indicele comparativ de potrivire (CFI), indicele Tucker-Lewis (TLI), aproximarea erorii rădăcinii pătrate a mediei aritmetice (RMSEA) și criteriul informativ Akaike (AIC), pentru compararea modelelor. Modelul original cu 7 scale (Feinberg *et al.*, 2012) nu a putut fi testat cu CFA, deoarece subscala *Diviziunea muncii* era formată din doar doi itemi. În aceste condiții, a fost adoptată structura factorială cu 6 factori și 29 de itemi, iar încărcările factoriale ale fiecărui item sunt toate peste 0,7, ceea ce indică o bună potrivire a modelului.

Fidelitatea

A fost efectuată analiza de consistență Cronbach-alfa. Toți indicii de corelație item-scală au fost acceptabili, în timp ce indicii de consistență pentru itemii eliminați au fost mai mici decât coeficienții scalei generale. Valorile indică o fidelitate bună sau foarte bună (Gliem & Gliem, 2003); niciuna dintre valorile α nu depășește semnificativ 0,95, neexistând astfel itemi redundanți.

Discuții

Pornind de la studiile care invocă necesitatea unor instrumente multidimensionale pentru măsurarea calității relațiilor de coparentalitate (Feinberg *et al.*, 2012), studiul de mai sus a avut obiectivul de a testa proprietățile psihometrice ale versiunii românești a Scalei Relațiilor Coparentale (SRC).

Utilizând analiza factorială confirmatorie, soluția factorială finală, acceptabilă din punct de vedere psihometric, include 6 subscale și 28 de itemi, spre deosebire de versiunea originală, care conține 7 subscale și 35 de itemi. Versiunea românească a Scalei Relațiilor de Coparentalitate are o bună consistență internă la nivelul tuturor subscalelor, cu coeficienți similari celor obținuți de autorii ei. Toate subscalele versiunii românești ale SRC au o asociere semnificativă cu alte aspecte legate de funcționarea cuplului (armonia în cuplu) și cu variabile legate de copil (complicitatea cu unul dintre părinți, distanțarea față de părinți).

Implicații practice și teoretice

Studiul nostru oferă suport științific pentru o versiune adaptată a Scalei Relațiilor de Coparentalitate, care poate fi utilizată de practicieni pentru a evalua nivelul de conflict parental și a dezvolta intervenții pentru copiii afectați de relațiile coparentale deficitare.

SRC este, de asemenea, un instrument util în cercetare, ajutând la o mai bună înțelegere a practicilor coparentale, în context cultural românesc și la creșterea conștientizării nevoii intervențiilor care ținesc relațiile de coparentalitate, în cadrul consilierii de familie centrate pe îmbunătățirea adaptării post-divorț a copiilor afectați de conflictul parental.

CAPITOLUL 6. INVESTIGAREA FACTORILOR INTRA ȘI INTERPARENTALI CARE INFLUENȚEAZĂ COPARENTALITATEA POST-DIVORȚ

6.1. Obiective și ipoteze

Identificarea variabilelor care predispun partenerii separați la comportamente disfuncționale este esențială pentru a stabili categoriile cărora ar trebui să li se adreseze intervențiile menite să diminueze efectele unui divorț înalt conflictual, asupra părinților înșiși și asupra copiilor ca victime indirecte. Bazându-ne pe rezultatele de cercetare care sugerează că diferențele individuale se asociază cu atitudini și comportamente disfuncționale după separare, ne-am propus să investigăm măsura în care aceste diferențe generează modele disfuncționale de coparentalitate.

Ipotezele și întrebările de cercetare

H1: Schemele cognitive disfuncționale sunt negativ asociate cu componentele optime ale relației de coparentalitate (acord, apropiere, suport, aprobare) și pozitiv asociate cu componente disfuncționale ale relației de coparentalitate (subminare, expunere).

H2: Competențele parentale înalte sunt asociate pozitiv cu componente funcționale ale relației de coparentalitate și negativ cu componente disfuncționale ale relației de coparentalitate.

H3: Conflictul familial și condițiile nefavorabile dinainte de divorț se asociază pozitiv cu componente disfuncționale ale relației de coparentalitate și negativ cu componente funcționale ale relației de coparentalitate.

Prin prezentul studiu se dorește și găsirea răspunsurilor la două întrebări de cercetare:

1. Există diferențe semnificative statistic, între persoanele care au raportat diferite cauze ale divorțului, la nivelul conflictului familial și al condițiilor nefavorabile dinainte de divorț, al comportamentelor funcționale și disfuncționale ale relației de coparentalitate, al competențelor parentale, al schemelor cognitive dezadaptative și al strategiilor de coping emoțional?
2. În ce măsură sunt asociate strategiile de coping cognitiv-afectiv cu componentele funcționale și disfuncționale ale relațiilor de coparentalitate?

6.2. Metodologie

Participanți

Eșantionul studiului cuprinde 169 de participanți, 84% de gen feminin și 16% de gen masculin, cu vârste între 24 și 61 de ani ($M = 42,71$, $SD = 6,15$). Dintre aceștia, 91,7% provin din mediul urban, iar 8,3%, din mediul rural. În ceea ce privește ultima formă de învățământ absolvită, 43,2% au finalizat studii superioare – nivel licență, 36,7% au finalizat un program de master, 15,4% au absolvit liceul, iar 4,7% – studii de doctorat.

Procedură

Datele au fost colectate online, prin diseminarea formularului în comunitățile virtuale de părinți divorțați sau aflați în proces de divorț (grupuri pe rețelele de socializare), precum și prin intermediul unui site web dedicat părinților divorțați.

Instrumente

Conflictul familial și condițiile nefavorabile dinainte de divorț au fost evaluate cu ajutorul **Scalei Divorce Adjustment Inventory – Revised (DAI-R)**, dezvoltată de Portes *et al.* (2000). *Schemele cognitive disfuncționale* au fost evaluate cu ajutorul **Chestionarului schemelor cognitive Young – versiunea 3** (Young Schema Questionnaire – Short Form; YSQ – S3; Young & Brown, 2005). *Competența parentală* a fost evaluată cu ajutorul **Chestionarului competenței parentale (CCP)**, dezvoltat de Glăveanu (2012). *Copingul cognitiv-emoțional* a fost evaluat cu ajutorul **Chestionarului de evaluare a copingului cognitiv-emoțional (CERQ)**, dezvoltat de către Garnefski și Kraaij (2007). *Calitatea relațiilor de coparentalitate* a fost studiată cu ajutorul **Scalei Relațiilor de Coparentalitate (Coparenting Relationship Scale; CRS; Feinberg et al., 2012)**, adaptată pe populație românească de Dumitriu *et al.* (2022). Motivele divorțului incluse în instrumentul administrat participanților au fost următoarele: *propria infidelitate* (scor 1), *infidelitatea partenerului* (scor 2), *motivele financiare* (scor 3), *motivele familiale* (scor 4), *violența domestică* (scor 5), *alcoolismul* (scor 6), *alte cauze* (scor 7) și *cauze multiple* (scor 8). În funcție de răspunsul oferit, fiecare participant a fost distribuit într-unul din cele opt subgrupuri astfel formate.

6.3. Rezultate

Rezultatele studiului arată că toate cele trei categorii de factori se asociază semnificativ cu relațiile de coparentalitate post-divorț.

În ceea ce privește *schemele cognitive disfuncționale*, rezultatele susțin parțial ipotezele. Cu toate că majoritatea schemelor sunt asociate semnificativ-pozitiv cu aspectele disfuncționale ale relațiilor coparentale, o parte dintre acestea, respectiv neîncredere/abuz, izolare, auto-sacrificiu, se asociază negativ cu aspectele funcționale ale relațiilor coparentale. Totuși, corelațiile negative sunt relativ mici și semnificative doar în raport cu anumite componente ale relației de coparentalitate, ceea ce pune la îndoială măsura în care acestea sunt într-adevăr asociate. Tendința se poate explica prin faptul că schemele cognitive din taxonomia lui Young descriu atitudini, emoții și comportamente relaționale disfuncționale, care pot fi asociate direct/proximal cu alte comportamente disfuncționale, mai degrabă decât cu comportamentele benefice.

Rezultatele noastre evidențiază că schemele cognitive din categoria *Separare și respingere* sunt într-o mai mare măsură asociate cu atitudini și comportamente coparentale negative, precum subminarea partenerului sau expunerea copilului la conflicte.

Contextul divorțului activează, cel mai probabil, scheme legate de separare (precum abandonul, neîncrederea, deprivarea emoțională, rușinea, izolarea), care generează răspunsuri comportamentale nesănătoase. De exemplu, teama de abandon, de singurătate, neîncrederea în partener și deprivarea emoțională sunt activate cu ușurință de experiențele de separare – acestea cresc conflictualitatea între partenerii care, paradoxal, vor să se protejeze de stările emoționale negative.

Schemele din alte categorii prezintă, la rândul lor, asocieri semnificative cu aspectele disfuncționale ale coparentalității, chiar dacă aceste corelații sunt relativ mici. Printre acestea se numără schemele de penalizare, negativism, subjugare, vulnerabilitate, evidențiind astfel, pe de o parte, vulnerabilitatea cognitivă și emoțională generală pe care schemele disfuncționale o pot crea în contexte relaționale dificile, precum divorțul, iar pe de altă parte – impactul lor negativ asupra celorlalți, în special asupra copiilor care sunt expuși conflictelor parentale.

Suportul afectiv reprezintă competența parentală cea mai relevantă pentru calitatea relațiilor de coparentalitate, aceasta având corelații semnificative (mici și medii) cu majoritatea fațetelor coparentalității, incluzând: acordul între părinți, sprijinul celuilalt părinte, evitarea subminării fostului partener și lipsa expunerii copilului la conflictele intraparentale.

Managementul crizelor, care presupune abilitatea părintelui de a facilita soluționarea problemelor dificile pentru copil, se asociază nesemnificativ cu coparentalitatea. Se asociază însă semnificativ-negativ cu subminarea celuilalt părinte, dar corelația are o intensitate redusă.

Scorul global la competențele parentale se asociază semnificativ (negativ) doar cu componentele disfuncționale ale coparentalității. Acest lucru s-ar explica prin tendința părinților de a supraporta comportamentele dezirabile, precum competențele parentale, concomitent cu subraportarea celor mai puțin dezirabile, precum subminarea partenerului și expunerea copilului la conflicte intraparentale.

Conflictul familial și contextul familial înainte și după divorț prezintă cele mai strânse asocieri cu relațiile coparentale.

Conflictul familial înainte de divorț se asociază negativ, semnificativ, cu acordul între parteneri și cu suportul în relațiile coparentale și pozitiv – cu subminarea partenerului și cu expunerea copilului la conflictul intra-familial.

Condițiile familiale nefavorabile dinaintea divorțului, ca și cele post-divorț (atmosfera tensionată, situația financiară precară, conflictul, afectarea statutului economic etc.) se asociază puternic, negativ, cu acordul, aprobarea, apropierea și suportul partenerilor post-divorț și prezintă o asociere pozitivă puternică cu subminarea partenerului și cu expunerea copilului la conflict.

Prin contrast, *rezoluția pozitivă a divorțului* e asociată pozitiv cu *aspectele funcționale ale relațiilor de coparentalitate* și negativ cu *relațiile coparentale disfuncționale*.

Asocierea puternică cu relațiile coparentale este în acord cu așteptările noastre și se datorează, cel mai probabil, faptului că ele descriu comportamente și caracteristici specifice relațiilor familiale, care reprezintă antecedente proximale ale relațiilor coparentale, spre deosebire de diferențele individuale investigate anterior, care sunt antecedente distale

Rezultate exploratorii

În ceea ce privește răspunsurile la întrebările de cercetare avansate la începutul studiului, atrag atenția o serie de rezultate semnificative. Astfel, majoritatea schemelor dezadaptative au fost mai accentuate în cazul persoanelor care au divorțat ca urmare a infidelității, comparativ cu cele care au divorțat din alte motive decât infidelitatea.

Diferențe semnificative între cele două grupuri au fost identificate pentru *schemele de abandon/instabilitate, defect/rușine, protecționism, subjugare, căutarea aprobării și negativism*; persoanele care au divorțat ca urmare a infidelității au obținut scoruri mai ridicate la toate aceste variabile.

Rezultatele pot fi explicate prin aceea că infidelitatea, ca experiență interpersonală traumatică este, în sine, o sursă de instabilitate psihologică – ea alimentează gândurile legate de propria valoare personală, de dependența de ceilalți și de nevoie de aprobare, ca urmare a respingerii percepute. Aceste scheme ar putea fi preexistente într-o oarecare măsură, fiind însă activate/accentuate de experiența infidelității.

Schemele de subjugare și penalizare au fost, de asemenea, mai pregnante la persoanele care au raportat cauze familiale ca motive ale divorțului, comparativ cu persoanele care nu au raportat cauzele familiale ca antecedent. Într-adevăr, subjugarea și penalizarea sunt două tipare relaționale profund disfuncționale, care pot genera conflicte în familie sau alte tipuri de dificultăți relaționale; ele întrețin un climat familial tensionat care poate conduce, prin uzura emoțională a partenerilor, la divorț.

În ceea ce privește *strategiile de reglare cognitiv-afectivă*, cele mai relevante s-au dovedit a fi: *catastrofarea* (prezentă în special în cazul infidelității și cauzelor familiale), *punerea în perspectivă* (infidelitatea și violența domestică), *culpabilizarea celorlalți* (cauze familiale) și *refocalizarea pozitivă* (violență domestică).

Din rezultatele obținute se remarcă și că *violența domestică și infidelitatea*, ca stresori acuți și cu un impact emoțional foarte intens, sunt cele care solicită activarea unor strategii funcționale de coping (punerea în perspectivă și refocalizarea pozitivă), pentru a crește toleranța la experiența negativă traumatică, cu potențial destabilizator major. Deloc surprinzător, *conflictul și condițiile nefavorabile dinainte de divorț* sunt mai pregnante în cazul persoanelor care au divorțat ca urmare a *violenței domestice*, aceasta fiind asociată și cu un nivel de conflict familial extrem de ridicat, generalizat.

În cazul persoanelor care au divorțat ca urmare a violenței domestice, relațiile de coparentalitate disfuncționale sunt predominante. Astfel, competențele disfuncționale precum *expunerea la conflict și subminarea* sunt mai puternice în cazul violenței domestice ca motiv al divorțului, în timp ce *suportul și aprobarea* înregistrează scoruri mici sau moderate.

CONCLUZII

Tema abordată în această teză de doctorat, deși departe de a fi inedită în rândul studiilor internaționale, este totuși nouă și necesară în plan național. Studiile derulate în cadrul ei au conturat câteva direcții de cercetare în domeniul asistării familiilor în situații de divorț, valorificând dovezile de cercetare existente și identificând o serie de obiective de consiliere/psihoterapeutice pentru specialiștii care lucrează cu astfel de cazuri.

În partea practic-aplicativă a tezei a fost testat ca eficiență un program de intervenție (**Studiul 1**), pe parcursul căruia s-a simțit nevoia unei evaluări obiective a componentei interacționale a relației familiale, respectiv relația de coparentalitate. Pornind de la această necesitate, s-a identificat și validat pe populație românească un instrument de evaluare a coparentalității, respectiv Scala Relațiilor de Coparentalitate (**Studiul 2**).

S-a utilizat ulterior instrumentul validat, alături de alte instrumente psihologice licențiate, într-un nou studiu (**Studiul 3**), care a relevat factorii individuali, relaționali și de mediu care influențează calitatea coparentalității post-divorț.

Ne-am asigurat astfel că această cercetare va fi un furnizor de dovezi pentru consilierea psihologică, psihologia clinică și psihoterapie – rezultatele ei servesc la optimizarea intervențiilor psihologice în situațiile conflictuale post-divorț.

Cele trei studii menționate furnizează o serie de instrumente cu implicații în practica psihologică. Astfel, **Studiul 1** oferă un model de intervenție psihoterapeutică integrativă în diada parentală, pornind de la identificarea factorilor individuali de vulnerabilitate și de la caracteristicile coparentalității. Pornind de la modelul propus, specialiștii își pot dezvolta propriile programe de intervenție. Abordarea multifactorială permite totodată identificarea comportamentelor alienatoare prezente la unul dintre părinți, evitându-se astfel generalizările cu privire la alienarea parentală, bazate pe refuzul de contact al copilului.

Studiul 2 aduce o contribuție metodologică importantă în evaluarea clinică a familiei aflate în divorț, prin intermediul validării pe populație românească a scalei relațiilor de coparentalitate. Instrumentul vine în sprijinul psihologilor care realizează evaluări clinice pentru instanțele de judecată, acoperind o arie pentru care nu exista, până în prezent, un instrument validat în România. Scala poate fi utilizată în evaluările clinice și în cercetări, alături de alte instrumente.

Studiul 3, cantitativ, realizat pe 169 de participanți, cu vârste cuprinse între 24 și 61 de ani, evidențiază factorii asupra cărora ar trebui să se concentreze intervențiile menite să îmbunătățească relațiile coparentale post-divorț. În cazul unor scheme cognitive dezadaptative accentuate, sunt recomandate intervenții de profunzime, menite să modifice modul în care persoana se raportează la sine și la ceilalți. Psihoeducația și consilierea sunt intervenții potrivite în cazul unor competențe parentale scăzute. Cunoașterea mecanismelor de coping cognitiv-emoțional poate sta, la rândul ei, la baza proiectării unor programe de intervenție care să diminueze conflictul parental.

Câteva limite ale studiilor sunt de menționat, pe lângă beneficiile teoretice și practice inventariate anterior. În **Studiul 1** principala limită este cea a numărului redus de participanți, dată fiind amploarea programului de intervenție desfășurate cu cele trei familii (peste 150 de ore). O altă limită care nu permite generalizarea rezultatelor obținute este cea legată de nivelul conflictului parental. Astfel, diadele parentale manifestau un nivel moderat de conflict, lucru care a determinat însăși disponibilitatea lor de a se implica în studiu. O altă limită vizează evaluarea psihologică a părinților, care nu a inclus evaluarea personalității acestora.

Studiul 2 are, la rândul său, o serie de limite. Una dintre acestea este că scala validată este un instrument bazat pe autoraportare, deci poate oferi o percepție distorsionată asupra relației de coparentalitate. Apoi, participare la studiu s-a făcut voluntar, ceea ce poate indica că persoanele care au completat chestionarul au anumite particularități, printre care deschiderea spre dialog și alte atitudini cooperante.

O limită a **Studiului 3** este neimplicarea copiilor în cercetare. Astfel, nu putem face aprecieri legate de modul în care schemele cognitive, competențele parentale și condițiile divorțului influențează și funcționarea copiilor post-divorț.

În concluzie, cercetarea de față este departe de a fi rezolvat problema divorțurilor înalt conflictuale. Cu toate acestea, cele trei studii oferă resurse teoretice, metodologice și practic-aplicative necesare gestiunii domeniului vast al divorțului și deschid direcții viitoare de explorare.

Bibliografie selectivă

- (n.d.). *Divort*. Dex Online. <https://dexonline.ro/definitie/divor%C8%9B/definitii>
- (n.d.). *Divorțialitatea*. Institutul Național de Statistică. Retrieved 2020, from <https://insse.ro/cms/ro/search/node/divort>
- (n.d.). *Evenimente demografice anul 2020: Divorțialitatea*. Institutul Național de Statistică. Retrieved from https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/evenimente_demografice_in_anul_2020.pdf
- Abidin, R. R. (2012). Parenting stress index–fourth edition (PSI-4). Lutz, FL: Psychological Assessment Resources. Purchased from <https://www.parinc.com/Products/Pkey/333>
- Allen, D. W. (1998). No-fault divorce in Canada: Its cause and effect. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 37(2), 129-149. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(98\)00080-8](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(98)00080-8)
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1269-1287. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of family psychology*, 15(3), 355. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.3.355>
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of marriage and family*, 72(3), 650-666. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 110(1), 26. Retrieved from https://slatestarcodex.com/Stuff/divorce_paper.pdf
- Anderson, R. (2020). *Apart Yet Still Together: An Interpretative Phenomenological Analysis of How Coparents Navigate Conflict Post-divorce* (Doctoral dissertation, Nova Southeastern University). Retrieved from <https://www.proquest.com/openview/7a3ded186a746753641d264e3c1646de/1?pq-origsite=gscholar&cbl=44156>
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health—A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 119, 107-115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Baker, E. (2014). Socioeconomic Status, Definition. In W. C. Cockerham, R. Dingwall, & S. Quah (Eds.), *The Wiley Blackwell encyclopedia of health, illness, behavior, and society* (pp. 2210-2214). Wiley.
- Balmer, S., Matthewson, M., & Haines, J. (2018). Parental alienation: Targeted parent perspective. *Australian journal of psychology*, 70(1), 91-99. <https://doi.org/10.1111/ajpy.12159>
- Baum, N. (2004). Typology of post-divorce parental relationships and behaviors. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(3-4), 53-79. https://doi.org/10.1300/J087v41n03_03
- Bauserman, R. (2012). A meta-analysis of parental satisfaction, adjustment, and conflict in joint custody and sole custody following divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(6), 464-488. <https://doi.org/10.1080/10502556.2012.682901>

- Belsky, J., Putnam, S., & Crnic, K. (1996). Coparenting, parenting, and early emotional development. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1996(74), 45-55. <https://doi.org/10.1002/cd.23219967405>
- Belsky, J., Woodworth, S., & Crnic, K. (1996). Trouble in the second year: Three questions about family interaction. *Child development*, 67(2), 556-578. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01751.x>
- Binner, J. M., & Dnes, A. W. (2001). Marriage, divorce, and legal change: New evidence from England and Wales. *Economic Inquiry*, 39(2), 298-306. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2001.tb00067.x>
- Birnbaum, R., & Saini, M. (2015). A qualitative synthesis of children's experiences of shared care post divorce. *The International Journal of Children's Rights*, 23(1), 109-132. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Rachel-Birnbaum-2/publication/275270223_A_qualitative_synthesis_of_childrens_experiences_of_shared_care_parenting_arrangements_post_separation/links/59fb04750f7e9b2d0b87fc13/A-qualitative-synthesis-of-childrens-experiences-of-shared-care-parenting-arrangements-post-separation.pdf
- Bloch, L., Haase, C. M., & Levenson, R. W. (2014). Emotion regulation predicts marital satisfaction: More than a wives' tale. *Emotion*, 14(1), 130. <https://doi.org/10.1037/a0034272>
- Bornstein, M. (2019). *Handbook of Parenting. Volume 3: Being and Becoming a Parent* (3rd ed.). Routledge.
- Braver, S. L., Sandler, I. N., Cohen Hita, L., & Wheeler, L. A. (2016). A randomized comparative effectiveness trial of two court-connected programs for high-conflict families. *Family Court Review*, 54(3), 349-363. <https://doi.org/10.1111/fcre.12225>
- Brinig, M. F., & Buckley, F. H. (1998). No-fault laws and at-fault people. *International Review of Law and Economics*, 18(3), 325-340. [https://doi.org/10.1016/S0144-8188\(98\)00008-8](https://doi.org/10.1016/S0144-8188(98)00008-8)
- Cabrera, N. J., Scott, M., Fagan, J., Steward-Streng, N., & Chien, N. (2012). Coparenting and children's school readiness: A mediational model. *Family process*, 51(3), 307-324. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01408.x>
- Carbone, J., & Cahn, N. (2014). *Marriage markets: How inequality is remaking the American family*. Oxford University Press.
- Carvalho, T. R. D., Barham, E. J., Souza, C. D. D., Böing, E., Crepaldi, M. A., & Vieira, M. L. (2018). Cross-cultural adaptation of an instrument to assess coparenting: Coparenting Relationship Scale. *Psico-USF*, 23, 215-227. <https://doi.org/10.1590/1413-82712018230203>
- Caspi, A., Taylor, A., Moffitt, T. E., & Plomin, R. (2000). Neighborhood deprivation affects children's mental health: Environmental risks identified in a genetic design. *Psychological Science*, 11(4), 338-342. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00267>
- Celsi, L., Paleari, F. G., & Fincham, F. D. (2021). Adverse childhood experiences and early maladaptive schemas as predictors of cyber dating abuse: an actor-partner interdependence mediation model approach. *Frontiers in psychology*, 12. Retrieved from: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.623646/full>
- Chase-Lansdale, P. L., & Hetherington, E. M. (1990). The impact of divorce on life-span development: Short and long term effects. *Life-span development and behavior*, 10, 105-150.

- Chase-Lansdale, P. L., Cherlin, A. J., & Kiernan, K. E. (1995). The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A developmental perspective. *Child development*, 66(6), 1614-1634. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1995.tb00955.x>
- Clemente, M., & Padilla-Racero, D. (2016). When courts accept what science rejects: Custody issues concerning the alleged “parental alienation syndrome”. *Journal of child custody*, 13(2-3), 126-133. <https://doi.org/10.1080/15379418.2016.1219245>
- Clemente, M., Espinosa, P., & Padilla, D. (2019). Moral disengagement and willingness to behave unethically against ex-partner in a child custody dispute. *PloS One*, 14(3), e0213662. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0213662>
- Coelho, C., & Garoupa, N. (2006). Do divorce law reforms matter for divorce rates? Evidence from Portugal. *Journal of Empirical Legal Studies*, 3(3), 525-542. <https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2006.00078.x>
- Cronin, S., Becher, E. H., McCann, E., McGuire, J., & Powell, S. (2017). Relational conflict and outcomes from an online divorce education program. *Evaluation and Program Planning*, 62, 49-55. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2017.02.008>
- Dallam, S., & Silberg, J. L. (2016). Recommended treatments for “parental alienation syndrome”(PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. *Journal of child custody*, 13(2-3), 134-143. <https://doi.org/10.1080/15379418.2016.1219974>
- Davidson, R. D., O'Hara, K. L., & Beck, C. J. (2014). Psychological and biological processes in children associated with high conflict parental divorce. *Juvenile and Family Court Journal*, 65(1), 29-44. <https://doi.org/10.1111/jfcj.12015>
- Davidson, R. D., O'Hara, K. L., & Beck, C. J. (2014). Psychological and biological processes in children associated with high conflict parental divorce. *Juvenile and Family Court Journal*, 65(1), 29-44. <https://doi.org/10.1111/jfcj.12015>
- DeAnda, J. S. (2018). *Mothers' emotional attachment to the ex-spouse: the impact on mothers' depression and parenting practices, co-parenting difficulties, and children's behavior problems* (Doctoral dissertation). Retrieved from: <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/68242/DEANDA-THESIS-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- DeAnda, J. S., Langlais, M. R., Anderson, E. R., & Greene, S. M. (2020). After the marriage is over: Mothers' separation distress and children's postdivorce adjustment. *Family Relations*, 69(5), 1113-1127. <https://doi.org/10.1111/fare.12434>
- Demby, S. L. (2016). Parenting coordination: Applying clinical thinking to the management and resolution of post-divorce conflict. *Journal of clinical psychology*, 72(5), 458-468. <https://doi.org/10.1002/jclp.22261>
- Demir-Dagdas, T., Isik-Ercan, Z., Intepe-Tingir, S., & Cava-Tadik, Y. (2018). Parental divorce and children from diverse backgrounds: Multidisciplinary perspectives on mental health, parent-child relationships, and educational experiences. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(6), 469-485
- Dion, K. L., & Dion, K. K. (2005, March). Culture and relationships: The downside of self-contained individualism. In *Culture and social behavior: The Ontario symposium* (Vol. 10, pp. 77-94). Mahwah, NJ: Erlbaum.

- Drozdz, L., Saini, M. S., & Vellucci-Cook, K. (2019). Trauma and child custody disputes: Screening, assessment and interventions. In L. Greenberg, B. J. Fidler, & M. A. Saini (Eds.), *Evidence-informed interventions for court-involved families: Promoting coping and healthy child development* (pp. 260–281). New York, NY: Oxford University Press.
- Dumitriu, C. G., Butac, L. M., & Popa, C. M. (2022). Coping with Parent's Divorce: Integrative Psychotherapy Intervention for Conflictual Divorced Couples and its Impact on Child-Parent Relationship. *Anthropological Researches and Studies*, 12(1), 165-18.
- Dumitriu, C. G., Dudu, A., & Butac, L. M. (2022). Validation of the Romanian version of coparenting relationship scale. *International Research Journal of Public and Environmental Health*, 9(1), 24-34. <https://doi.org/10.15739/iripeh.22.004>
- Dumitriu, C. G., Prodan, N. G., & Toma, A. M. (2023). Intra and Interparental Factors Influencing Post-divorce Coparenting. *Anthropological Researches and Studies*, 13. [Submitted for publication].
- Emery, R. E. (1999). *Marriage, divorce, and children's adjustment* (Vol. 14). Sage.
- Esmaeili, N. S., & Yaacob, S. N. (2011). Post-divorce parental conflict and adolescents' delinquency in divorced families. *Asian Culture and History*, 3(2), 34-40. doi:10.5539/ach.v3n2p34
- Fackrell, T. A., Hawkins, A. J., & Kay, N. M. (2011). How effective are court-affiliated divorcing parents education programs? A meta-analytic study. *Family Court Review*, 49(1), 107-119.
- Faust, J. (2018). *Reunification family therapy: A treatment manual*. Hogrefe Publishing.
- Feinberg, M. E. (2002). Coparenting and the transition to parenthood: A framework for prevention. *Clinical child and family psychology review*, 5(3), 173-195. <https://doi.org/10.1023/A:1019695015110>
- Feinberg, M. E. (2003). The internal structure and ecological context of coparenting: A framework for research and intervention. *Parenting: science and practice*, 3(2), 95-131. https://doi.org/10.1207/S15327922PAR0302_01
- Feinberg, M. E., Brown, L. D., & Kan, M. L. (2012). A multi-domain self-report measure of coparenting. *Parenting*, 12(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.638870>
- Fidler, B. J., & Ward, P. (2017). Clinical decision-making in parent-child contact problem cases: Tailoring the intervention to the family's needs. In A. Judge & R. M. Deutsch (Eds.), *Overcoming parent-child contact problems: Family-based interventions for resistance, rejection, and alienation* (pp. 13–62). New York, NY: Oxford University Press.
- Fidler, B. J., Bala, N., & Saini, M. A. (2013). *Children who resist postseparation parental contact: A differential approach for legal and mental health professionals*. New York, NY: Oxford University Press.
- Gardner, R. A. (1999). Differentiating between parental alienation syndrome and bona fide abuse-neglect. *American Journal of Family Therapy*, 27(2), 97-107. DOI: [10.1080/019261899261998](https://doi.org/10.1080/019261899261998)
- Garnefski, N., & Kraaij, V. (2007). The cognitive emotion regulation questionnaire. *European journal of psychological assessment*, 23(3), 141-149. [10.1027/1015-5759.23.3.141](https://doi.org/10.1027/1015-5759.23.3.141)

- Glăveanu, S.M., (2012). Validating a training program for parental competence. *PROBLEMS OF PSYCHOLOGY IN THE 21st CENTURY*, 2, 14-20. Retrieved from http://www.scientiasocialis.lt/ppc/node/files/pdf/Glaveanu_Vol.2.pdf
- Gliem, J. A. & Gliem, R. R. (2003). *Calculating, interpreting, and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for Likert-type scales* [Paper presentation]. 2003 Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education. Retrieved from <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/344/Gliem%20%26%20Gliem.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- González, L., & Viitanen, T. K. (2009). The effect of divorce laws on divorce rates in Europe. *European Economic Review*, 53(2), 127-138. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2008.05.005>
- González-Val, R., & Marcén, M. (2012). Breaks in the breaks: An analysis of divorce rates in Europe. *International Review of Law and Economics*, 32(2), 242-255. <https://doi.org/10.1016/j.irl.2012.01.005>
- Grall, T. S. (2007). *Custodial mothers and fathers and their child support, 2005*. US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau.
- Greenberg, L., Schnider, R., & Jackson, J. (2019). Early intervention with resistance/refusal dynamics and hybrid cases. In L. Greenberg, B. J. Fidler, & M. A. Saini (Eds.), *Evidence-informed interventions for court-involved families: Promoting coping and healthy child development* (pp. 189–226). New York, NY: Oxford University Press.
- Greenberg, S., & Humphreys, L. (1998). Parenting History Survey. Retrieved from <http://www.drtysonbailey.com/docs/PHS.pdf>
- Gruber, J. (2004). Is making divorce easier bad for children? The long-run implications of unilateral divorce. *Journal of Labor Economics*, 22(4), 799-833. <https://doi.org/10.1086/423155>
- Hardesty, J. L., Crossman, K. A., Khaw, L., & Raffaelli, M. (2016). Marital violence and coparenting quality after separation. *Journal of Family Psychology*, 30(3), 320. <https://doi.org/10.1037/fam0000132>
- Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J. (2019). Parental alienation: The blossoming of a field of study. *Current Directions in Psychological Science*, 28(2), 212-217. <https://doi.org/10.1177/0963721419827271>
- Harman, J. J., Kruk, E., & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1275. <https://doi.org/10.1037/bul0000175>
- Haugen, G. M. D. (2010). Children's perspectives on everyday experiences of shared residence: Time, emotions and agency dilemmas. *Children & Society*, 24(2), 112-122. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2008.00198.x>
- Herzberg, P. Y. (2013). Coping in relationships: The interplay between individual and dyadic coping and their effects on relationship satisfaction. *Anxiety, Stress & Coping*, 26(2), 136-153. <https://doi.org/10.1080/10615806.2012.655726>
- Hetherington, E. M. (1993). An overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce and Remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of family psychology*, 7(1), 39. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.39>

- Hetherington, E. M. (1999). Family functioning and the adjustment of adolescent siblings in diverse types of families. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 1-25. DOI: [10.1111/1540-5834.00045](https://doi.org/10.1111/1540-5834.00045)
- Hetherington, E. M. (2003). Intimate pathways: Changing patterns in close personal relationships across time. *Family relations*, 52(4), 318-331. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00318.x>
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. National Review-Bristol Connecticut, 54(5), 50-51.
- Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 40(1), 129-140. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00427>
- Hughes, R. (2005). The Effects of Divorce on Children Department of Human and Community Development. *University of Illinois at Urbana-Champaign Ph. D. thesis*.
- Iliescu, D. (2017). *Adapting tests in linguistic and cultural situations*. Cambridge University Press.
- Iqbal, M., Khalid, M. S., Rehman, N., & Yanping, L. (2021). Parental Divorce: Impact on Socio-Psychological Behavior and Academic Performance of Students in Teacher's Perception. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(6), 475-492. doi:10.1080/10502556.2021.1925854
- Jamison, T. B., Coleman, M., Ganong, L. H., & Feistman, R. E. (2014). Transitioning to postdivorce family life: A grounded theory investigation of resilience in coparenting. *Family relations*, 63(3), 411-423. <https://doi.org/10.1111/fare.12074>
- Jeynes, W. H. (2002). Does parental involvement eliminate the effects of parental divorce on the academic achievement of adolescents?. *Journal of divorce & Remarriage*, 37(1-2), 101-115. https://doi.org/10.1300/J087v37n01_06
- Johnston, J. R. (1994). High-Conflict Divorce. *The Future of Children*, 4(1), 165-182. <https://doi.org/10.2307/1602483>
- Karney, B. R. (2021). Socioeconomic status and intimate relationships. *Annual Review of Psychology*, 72, 391-414. [10.1146/annurev-psych-051920-013658](https://doi.org/10.1146/annurev-psych-051920-013658)
- Kasen, S., Cohen, P., Brook, J. S., & Hartmark, C. (1996). A multiple-risk interaction model: Effects of temperament and divorce on psychiatric disorders in children. *Journal of abnormal child psychology*, 24(2), 121-150. <https://doi.org/10.1007/BF01441481>
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family relations*, 52(4), 352-362. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x>
- Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family relations*, 49(1), 25-44. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2000.00025.x>
- Lamela, D., & Figueiredo, B. (2016). Coparenting after marital dissolution and children's mental health: a systematic review. *Jornal de Pediatria*, 92(4), 331-342. <https://doi.org/10.1016/j.jped.2015.09.011>
- Langton, C. E., & Berger, L. M. (2011). Family structure and adolescent physical health, behavior, and emotional well-being. *Social Service Review*, 85(3), 323-357. <https://doi.org/10.1086/661922>

- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology, 20*(2), 292. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.2.292>
- Lubit, R. (2019). Valid and invalid ways to assess the reason a child rejects a parent: The continued malignant role of “parental alienation syndrome”. *Journal of Child Custody, 16*(1), 42-66. <https://doi.org/10.1080/15379418.2019.1590284>
- Mark, K. P., Janssen, E., & Milhausen, R. R. (2011). Infidelity in heterosexual couples: Demographic, interpersonal, and personality-related predictors of extradyadic sex. *Archives of Sexual Behavior, 40*(5), 971-982.
- Martínez-Pampliega, A., Aguado, V., Corral, S., Cormenzana, S., Merino, L., & Iriarte, L. (2015). Protecting children after a divorce: Efficacy of Egokitzen—An intervention program for parents on children’s adjustment. *Journal of Child and Family Studies, 24*(12), 3782-3792. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0186-7>
- Mendes, J. A. D. A., & Bucher-Maluschke, J. S. N. F. (2018). Destructive divorce in the family life cycle and its implications: criticisms of parental alienation. *Psicologia: Teoria e Pesquisa, 33*. <https://doi.org/10.1590/0102.3772e33423>
- Moran, J. A., & Weinstock, D. K. (2011). Assessing parenting skills for family court. *Journal of Child Custody, 8*(3), 166-188. <https://doi.org/10.1080/15379418.2011.594726>
- Neighbors, B., Forehand, R., & Armistead, L. (1992). Is parental divorce a critical stressor for young adolescents? Grade point average as a case in point. *Adolescence, 27*(107), 639.
- O’Connor, V., & Canevello, A. (2019). Recovery and moving on after breakups caused by infidelity. *Journal of Loss and Trauma, 24*(7), 636-649. <https://doi.org/10.1080/15325024.2019.1603005>
- Patterson, G. R., & Forgatch, M. S. (1995). Predicting future clinical adjustment from treatment outcome and process variables. *Psychological Assessment, 7*(3), 275–285. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.7.3.275>
- Polak, S. (2020). Mental health professionals’ practice of reintegration therapy for parent-child contact problems post-separation: A phenomenological study. *Journal of Divorce & Remarriage, 61*(3), 225–248. <https://doi.org/10.1080/10502556.2019.1699370>
- Polak, S., & Moran, J. (2017). The current status of outpatient approaches to parent-child contact problems. In A. Judge & R. M. Deutsch (Eds.), *Overcoming parent-child contact problems: Family-based interventions for resistance, rejection, and alienation* (pp. 63–90). New York, NY: Oxford University Press.
- Portes, P. R., Smith, T. L., & Brown, J. H. (2000). The Divorce Adjustment Inventory—Revised: Validation of a parental report concerning children's post-custody adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage, 33*(3-4), 93–109. https://doi.org/10.1300/J087v33n03_06
- Qu, L., Weston, R., Moloney, L., Kaspiew, R., & Dunstan, J. (2014). *Post-separation parenting, property and relationship dynamics after five years*. Canberra: Attorney-General’s Department.
- Reed, K., Lucier-Greer, M., & Parker, T. S. (2016). Exploring parental divorce among emerging adult women: The roles of support networks and family relationships. *Professional Psychology: Research and Practice, 47*(3), 231. <https://doi.org/10.1037/pro0000090>

- Roizblatt S., A., Leiva F., V. M., & Maida S., A. M. (2018). Separación o divorcio de los padres. Consecuencias en los hijos y recomendaciones a los padres y pediatras [Parents separation or divorce. Potential effects on children and recommendations to parents and pediatricians]. *Revista Chilena de Pediatría*, 89(2), 166 – 172. doi:10.4067/s0370-41062018000200166.
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36. URL <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>
- Ruschena, E., Prior, M., Sanson, A., & Smart, D. (2005). A longitudinal study of adolescent adjustment following family transitions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(4), 353-363. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00369.x>
- Russell, L. T., Beckmeyer, J. J., Coleman, M., & Ganong, L. (2016). Perceived barriers to postdivorce coparenting: Differences between men and women and associations with coparenting behaviors. *Family Relations*, 65(3), 450-461. <https://doi.org/10.1111/fare.12198>
- Salem, P., Sandler, I., & Wolchik, S. (2013). Taking stock of parent education in the family courts: Envisioning a public health approach. *Family Court Review*, 51(1), 131-148. <https://doi.org/10.1111/fcre.12014>
- Sandler, I. N., Wheeler, L. A., & Braver, S. L. (2013). Relations of parenting quality, interparental conflict, and overnights with mental health problems of children in divorcing families with high legal conflict. *Journal of Family Psychology*, 27(6), 915. DOI: 10.1037/a0034449
- Sardon, J. P. (1996). L'évolution du divorce en France. *Population (french edition)*, 717-749. <https://doi.org/10.2307/1534490>
- Short, J. L. (2002). The effects of parental divorce during childhood on college students. *Journal of Divorce & Remarriage*, 38(1-2), 143-155. https://doi.org/10.1300/J087v38n01_08
- Sigal, A., Sandler, I., Wolchik, S., & Braver, S. (2011). Do parent education programs promote healthy postdivorce parenting? Critical distinctions and a review of the evidence. *Family court review*, 49(1), 120-139. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2010.01357.x>
- Simons, R. L. (1996). *Understanding differences between divorced and intact families: Stress, interaction, and child outcome*. Sage Publications, Inc.
- Simring Milchman, M. (2019). How far has parental alienation research progressed toward achieving scientific validity?. *Journal of Child Custody*, 16(2), 115-139. <https://doi.org/10.1080/15379418.2019.1614511>
- Smith, H. (2016). Parental Alienation Syndrome: Fact or Fiction-The Problem with Its Use in Child Custody Cases. *U. Mass. L. Rev.*, 11, 64. Retrieved from <https://scholarship.law.umassd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1109&context=umlr>
- Smith, H. J., Pettigrew, T. F., Pippin, G. M., & Bialosiewicz, S. (2012). Relative deprivation: A theoretical and meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 16(3), 203-232. <https://doi.org/10.1177/1088868311430825>
- Stevenson, M. M., Braver, S. L., Ellman, I. M., & Votruba, A. M. (2013). Fathers, Divorce, and Child Custody. *Handbook of Father Involvement: Multidisciplinary Perspectives*, 379. Retrieved from <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1964&context=psychfacpub>

- Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T., & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of adolescence*, 28(6), 725-739. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.01.001>
- Sun, Y., & Li, Y. (2001). Marital disruption, parental investment, and children's academic achievement: A prospective analysis. *Journal of Family Issues*, 22(1), 27-62. <https://doi.org/10.1177/019251301022001002>
- Symoens, S., Colman, E., & Bracke, P. (2014). Divorce, conflict, and mental health: How the quality of intimate relationships is linked to post-divorce well-being. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(3), 220-233. <https://doi.org/10.1111/jasp.12215>
- Tavares, A., Crespo, C., & Ribeiro, M. T. (2021). What Does it Mean to be a Targeted Parent? Parents' Experiences in the Context of Parental Alienation. *Journal of Child and Family Studies*, 30(5), 1370-1380. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-01914-6>
- Thorson, A. R. (2021). Triangulation and Parental Infidelity: Faithful Parents' Attempts to Make Their Adult Children Feel Caught, Rumination, and Satisfaction in the Unfaithful Parent–Child Relationship. *Journal of Divorce & Remarriage*, 62(5), 327-348. <https://doi.org/10.1080/10502556.2020.1833293>
- Toth, K., & Kimmelmeier, M. (2009). Divorce attitudes around the world: Distinguishing the impact of culture on evaluations and attitude structure. *Cross-Cultural Research*, 43(3), 280-297. <https://doi.org/10.1177/1069397109336648>
- van Dijk, R., van der Valk, I. E., Deković, M., & Branje, S. (2020). A meta-analysis on interparental conflict, parenting, and child adjustment in divorced families: Examining mediation using meta-analytic structural equation models. *Clinical Psychology Review*, 79, 101861. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101861>
- Verrocchio, M. C., Baker, A. J., & Marchetti, D. (2018). Adult report of childhood exposure to parental alienation at different developmental time periods. *Journal of Family Therapy*, 40(4), 602-618. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12192>
- Visu-Petra G. (2022). Alienarea parentală: Atunci când instanțele acceptă ceea ce știința respinge. *Revista de Dreptul Familiei*, nr 2/ 2022 (p. 282-333), Universul Juridic.
- Vrasti, R. (2012). *Ghid practic de intervenție în criză*. Preluat de pe www.vrasti.org.
- Wadsworth, M. E., & Achenbach, T. M. (2005). Explaining the link between low socioeconomic status and psychopathology: testing two mechanisms of the social causation hypothesis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1146-1153. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.6.1146>
- Wagner, A., & Diamond, R. (2016). Divorce in couple and family therapy. *Encyclopedia of Couple and Family Therapy*. Cham: Springer International Publishing, 1-5. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Amy-Wagner-2/publication/312083210_Divorce_in_Couple_and_Family_Therapy/links/5e9dabf9299bf13079aaa4f7/Divorce-in-Couple-and-Family-Therapy.pdf
- Wallerstein, J. S. (2005). Growing up in the divorced family. *Clinical Social Work Journal*, 33(4), 401-418. <https://doi.org/10.1007/s10615-005-7034-y>

- Weaver, J. M., & Schofield, T. J. (2015). Mediation and moderation of divorce effects on children's behavior problems. *Journal of Family Psychology*, 29(1), 39. <https://doi.org/10.1037/fam0000043>
- Weeks, G. R., Gambescia, N., & Jenkins, R. E. (2003). *Treating infidelity: Therapeutic dilemmas and effective strategies*. WW Norton & Co
- Willén, H. (2015). Challenges for divorced parents: Regulating negative emotions in post-divorce relationships. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(3), 356-370. <https://doi.org/10.1002/anzf.1115>
- Wolfers, J. (2006). Did unilateral divorce laws raise divorce rates? A reconciliation and new results. *American Economic Review*, 96(5), 1802-1820. DOI: 10.1257/aer.96.5.1802
- Young, J. E. (1999). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach*. Professional Resource Press/Professional Resource Exchange.
- Young, J. E., & Brown, G. (2005). Young schema questionnaire-short form; Version 3. *Psychological Assessment*. <https://doi.org/10.1037/t67023-000>
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2006). *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford Press.
- Zapf, P. A., & Dror, I. E. (2017). Understanding and mitigating bias in forensic evaluation: lessons from forensic science. *International Journal of Forensic Mental Health*, 16(3), 227-238. <https://doi.org/10.1080/14999013.2017.1317302>
- Zeigler-Hill, V., Green, B. A., Arnau, R. C., Sisemore, T. B., & Myers, E. M. (2011). Trouble ahead, trouble behind: Narcissism and early maladaptive schemas. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 42(1), 96-103. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2010.07.004>
- Zemp, M., Milek, A., Cummings, E. M., & Bodenmann, G. (2017). Longitudinal interrelations between dyadic coping and coparenting conflict in couples. *Journal of Child and Family Studies*, 26(8), 2276-2290.